

کانال تفصیلی
برنامه ریزی آمایش سرزمین

<https://t.me/SpatialPlanningTMU>

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

معاونت عمران روستایی

راهنمای تهیه طرح هادی روستایی

جلد اول

مطالعات حوزه نفوذ
گزارش کاربردی

دفتر برنامه ریزی و هماهنگی طرحها

اسفند ۸۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست

۲	پیشگفتار
۳	مقدمه
۴	۱. مفهوم حوزه نفوذ
۵	۲. محورهای مطالعه حوزه نفوذ در شرح خدمات طرح هادی روستایی
۶	۲.۱. شناسایی محدوده حوزه نفوذ روستا و الگوی ارتباطات و مبادلات درون آن
۶	۲.۱.۱. روش سنجش جاذبه بین روستاها
۹	۲.۱.۲. روش تحلیل جریان‌های بین روستاها
۱۳	۲.۲. مطالعه جمعیت حوزه نفوذ روستا
۱۴	۲.۲.۱. تحولات جمعیت
۱۴	۲.۲.۲. مهاجرت
۱۵	۲.۳. مطالعه منابع عمده معیشت در حوزه نفوذ روستا
۱۵	۲.۳.۱. فعالیت‌های بخش کشاورزی
۱۵	۲.۳.۲. فعالیت‌های بخش صنعت
۱۶	۲.۳.۳. فعالیت‌های بخش خدمات
۱۹	۳. منابع اطلاعات در بررسی حوزه نفوذ
۲۰	۳.۱. نقشه
۲۰	۳.۲. اسناد طرح‌های فرادست
۲۱	۳.۳. ادارات و دستگاههای اجرایی
۲۱	۳.۴. آمار نامه‌ها و گزارشهای رسمی
۲۱	۳.۵. مراجع محلی
۲۲	۴. تحلیل و استنتاج از بررسی‌های حوزه نفوذ
۲۷	۵. تهیه نقشه‌های حوزه نفوذ
۲۷	۵.۱. نقشه عمومی محدوده حوزه نفوذ
۲۷	۵.۲. نقشه‌های الگوی مراجعات خدماتی آبادیهای حوزه نفوذ در وضع موجود و وفق طرح
۲۹	۵.۳. نقشه الگوی جریان مبادلات اقتصادی در وضع موجود
۳۰	۶. کاربرد نتایج مطالعات حوزه نفوذ در برنامه‌ریزی طرح هادی روستا
۳۱	فهرست منابع

پیشگفتار

گزارش حاضر جلد نخست مجموعه کاربردی راهنمای تهیه طرح هادی روستایی است که بر اساس نتایج طرح مطالعاتی شیوه ها و الگوهای تهیه طرح هادی روستایی تدوین و ارائه گردیده است. این طرح مطالعاتی که در جهت پاسخگویی به نیازها و مشکلات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استانها، مهندسان مشاور تهیه کننده طرحهای هادی روستایی و دیگر مراجع ملی و استانی در زمینه تهیه، بررسی و تصویب این طرحها تعریف شده، توسط حوزه معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و با بهره گیری از دانش فنی مهندسین مشاور مآب به انجام رسیده است.

بمنظور ایجاد امکان بکارگیری گسترده و آسانتر، مجموعه نتایج طرح مطالعاتی مزبور در قالب سه جلد گزارش کاربردی با موضوعات «مطالعات حوزه نفوذ»، «مطالعات کاربری زمین» و «مطالعات شبکه معابر» که سه محور اصلی تهیه طرح هادی بنظر میرسند تنظیم و در اختیار کاربران موضوع در کل کشور قرار داده می شود. بی تردید مطالب گزارشات مذکور گرچه محصول یک فعالیت علمی نظام مند و جامع است مصون از کاستی و لغزش نبوده، و بایستی با اخذ نظرات کارشناسی استفاده کنندگان مورد بازبینی و ارتقاء کیفی واقع شود.

لازم می داند از آقای مهندس شاملو معاونت محترم عمران روستایی که همواره با رهنمودهای مؤثر خود مجموعه دست اندر کار تهیه گزارشات را در بهبود و اثر بخش نمودن نتایج حاصل راهنمایی نمودند سپاسگذاری نماید. همچنین بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استانها که در پربارتر نمودن طرح، همکاری فعال و مؤثری داشتند قدردانی میکند. ضمناً جا دارد از مجری طرح مهندسین مشاور مآب، مشاوران عالی طرح آقایان دکتر حبیبی، دکتر سعیدی، دکتر علی الحسابی و دکتر سرتیپی پور، مدیران و همکاران دفا تر حوزه معاونت متبوع، آقای مهندس اسمعیل عاشری که وظیفه نظارت و هدایت کارشناسی طرح را برعهده داشتند، آقای محمد حسین مودت که در تدوین نهایی گزارشات همکاری نمودند، تشکر شود. رجاء واثق دارد گزارشات حاضر که در نوع خود نخستین مجموعه واحد و جامع در ارتباط با چارچوب نظری تهیه طرحهای توسعه کالبدی روستایی کشور محسوب می گردد، به حول و قوه الهی منشاء تحولات مطلوب و چشمگیری در عرصه تهیه طرحهای توسعه و عمران روستاهای کشور باشد.

غلامرضا مجیدی

مدیر کل دفتر برنامه ریزی و هماهنگی طرحها

مقدمه

روستاها گرچه نقاط جمعیتی کوچکی هستند که شدت تغییرات کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و ... آنها در مقایسه با شهرها بسیار اندک است ولی از آنجا که بسیاری از این روستاها تحت شرایط خاصی به شهر تبدیل می شوند و در نتیجه تمرکز مراکز خدماتی مختلف و رونق اقتصاد و اشتغال بر شدت تغییرات آنها افزوده می شود، به طرح‌هایی برای کنترل رشد و توسعه از جنبه‌های مختلف نیاز دارند. نخستین اقدامات در این ارتباط از دهه ۱۳۶۰ و در قالب طرح‌های رولبخشی روستاها آغاز شد. طرح هادی روستایی نیز بر مبنای تجارب این طرح‌ها از سال ۱۳۶۷ تاکنون از طرف بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تهیه و اجرا می شود. برنامه ریزی در این طرح شامل سه مرحله کلی‌شناخت، تحلیل و طرح است که از الگوی برنامه ریزی طرح‌های جامع و هادی شهری الهام می گیرد.

وجود بعضی مسائل خاص در ارتباط با تهیه طرح هادی روستایی، تدارک‌الگوی واحد برای تهیه این طرح را اجتناب‌ناپذیر می سازد و راهنمای حاضر یکی از این الگوهاست. از مسائلی که نیاز به داشتن چنین الگویی را مطرح می سازد استفاده از مشاورین حقیقی در کنار گروههای رسمی مشاوره برنامه ریزی (مهندسين مشاور معماری و شهرسازی)، در تهیه طرح هادی روستایی است. تنوع رشته‌های علمی مرتبط با برنامه‌ریزی که در طیف رشته‌های مورد پذیرش کارفرمای طرح قرار دارند، سبب تنوع فراوان در شیوه‌های تهیه طرح‌های هادی روستایی شده است.

علاوه بر این ارزیابی بررسی‌های مربوط به حوزه نفوذ روستاها در طرح‌های تهیه شده نشان‌دهنده مسایل دیگری است که مهمترین آنها استفاده محدود یا عدم استفاده از نتایج مطالعات حوزه نفوذ در برنامه ریزی‌های طرح هادی است. تعیین محدوده حوزه نفوذ از مراحل حساس طرح هادی است که نیازمند استفاده از بعضی روش‌های علمی موجود به همراه اعمال تغییراتی برای هماهنگ‌سازی آنها با شرایط خاص برنامه ریزی روستایی است. بدون تردید، مشاوران متعدده درباره هر یک از روشهای مناسب از یکطرف و شیوه استفاده از آنها یا مناسب سازی آنها برای طرح هادی از طرف دیگر، نگرشهای مختلفی دارند. بنابراین ترویج الگوهایی مناسب که همه جوانب را سنجیده باشند، برای هدایت فرایند تهیه طرح هادی ضروری است. بخش دیگر مسایل مربوط به مطالعات حوزه نفوذ در طرح هادی روستاها، در زمینه چگونگی مطالعه خصوصیات آن است. این خصوصیات به جمعیت و منابع عمده معیشت در روستاها محدود می شود.

^۱ ر.ک: سرتیپی‌پور، محسن و همکاران، ارزیابی طرح‌های هادی روستایی؛ جلد اول، دفتر سوم، (منتشر نشده) تهران، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲، اقتباس از صص ۱۰۱-۳۹.

مطالعات حوزه نفوذ

راهنمای حاضر که چکیده ای از طرح "شیوه ها و الگوهای تهیه طرح هادی روستایی" است، بر اساس شناخت مسایل و ضرورت هایی که در زمینه الگوی مطالعات حوزه نفوذ در طرح هادی روستایی حاصل شد، با هدف تهیه و تدارک راهنمایی عملی برای مطالعات حوزه نفوذ در طرح هادی روستایی تهیه شده است.

۱. مفهوم حوزه نفوذ

صطلاح حوزه نفوذ، یکی از مفاهیم رایج در ادبیات برنامه ریزی و برخی دانشهای دیگر مانند اقتصاد و علوم اجتماعی است که برگردان برخی واژه های مختلف در زبانهای غیر فارسی است. اصطلاح حوزه نفوذ معادل فارسی Area of Influence است. علاوه بر این اصطلاح، ترکیبات دیگری نیز در ارتباط با مفهوم حوزه نفوذ وجود دارد که در کشورهای مبداء و هم در ایران گاهی برای شناسایی حوزه نفوذ استفاده شده اند. بعضی از این اصطلاحات عبارتند از Umland, Hinterland و Urban field.

در ادبیات برنامه ریزی نیز تعاریف متعددی از حوزه نفوذ در مفهوم مورد نظر در طرح هادی روستایی، وجود دارد. این تعاریف عمدتاً در منابع مربوط به برنامه ریزی شهری ذکر شده اند، ولی با توجه به ویژگی های مشترک شهرها و روستاها در ارتباط با مفهوم حوزه نفوذ، اطلاق آنها در مورد حوزه نفوذ روستایی نیز امکان پذیر است. همانند تعاریف زیر:

- حوزه نفوذ هر شهر عبارت از گستره ای در بیرون شهر است که ساکنان مراکز جمعیتی مستقر در آن بنا به انگیزه های مختلف، ارتباطاتی زنده، پویا و ضروری با شهر مورد نظر دارند.^۱

- حوزه نفوذ محدوده ای در اطراف شهر است که بیشترین ارتباطات عملکردی را با شهر اصلی دارد و ساکنین آبادیهای واقع در آن حوزه برای برخورداری از خدمات شهری (مانند مدرسه، درمانگاه، مغازه و...)، ناچار به مراجعه روزانه به شهر اصلی هستند.^۲

- حوزه نفوذ در ارتباط با روستاها نیز به مفهوم گستره ای است که ساکنین مراکز جمعیتی واقع در آن از نظر مبادلات بازرگانی یا تجاری، ارتباطات اداری و رسمی، استفاده از انواع خدمات و امکانات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با روستای مورد نظر ارتباطی پویا، پایدار و ضروری دارند.^۳

با توجه به تعاریف یاد شده، حوزه نفوذ روستا را می توان محدوده ای از فضای اطراف آن دانست که سکونتگاههای درون آن، جریاناتی را به مقصد این روستا برقرار می کنند. تعریف واقعی چنین فضایی، مستلزم مبنا

^۱ حسینی، علیرضا؛ حوزه نفوذ شهرهای استان فارس، فصلنامه پویا، شیراز، سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ش ۳، ۱۳۷۲، ص ۱۱.
^۲ رفیعی، مینو؛ مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی و معماری؛ تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی، ۱۳۶۹، ص ۶۳.

^۳ تقی زاده، فاطمه؛ الگویی برای ساماندهی روستاهای استان فارس (بازنگری مجموعه روستایی)؛ فصلنامه پویا؛ شیراز، سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ش ۷، ۱۳۷۵، ص ۵۴.

مطالعات حوزه نفوذ

قراردادن معیارهایی است که به شناسایی بهتر آن کمک می کند. مهمترین معیار واحدهای عملکردی است. آشکار است که قدرت نفوذی یک روستا بر حوزه نفوذ خود از طریق عملکردهایی که مورد نیاز آن حوزه نفوذ هستند، اعمال می شود.

جریانات و ارتباطات بین سکونتگاه های روستایی حوزه نفوذ و روستای مرکز حوزه، شدت و ضعف یا دوره زمانی تکرار و نظم خط خود را دارند و با یکدیگر یکسان نیستند. بنابراین تأثیرات هریک از این سکونتگاهها نیز بر روستای مورد مراجعه (یا مرکز حوزه) یکسان نخواهد بود. به گونه ای که سکونتگاه هایی که ارتباط منظم تر و پایدارتری با مرکز حوزه دارند، تأثیرات بیشتر و پایدارتری بر آن می گذارند و برعکس. در چنین وضعیتی، لازم است که محدوده فضایی حوزه نفوذ یا سکونتگاه های درون آن را متناسب با تأثیری که بر سکونتگاه مرکزی می گذارند، دسته بندی شود.

در یک تقسیم بندی کلی، حوزه نفوذ به دویخش عام و خاص تفکیک می شود. حوزه نفوذ عام ممکن است با شهرهای دیگر نیز در ارتباط باشد و به تناسب نیاز، راحتی آمد و شد و شدت و ضعف عملکرد شهر، تحت تأثیر شهرهای مختلف قرار گیرد. اما حوزه نفوذ خاص، بیشتر در شعاع نزدیک سکونتگاه قرار دارد و مناسبات روزمره و نیازهای متقابل جاری این بخش از حوزه، عمدتاً با همان شهر انجام می گیرد.^۱ این تقسیم بندی برای سکونتگاه های روستایی نیز قابل استفاده است. هدف از تعیین حوزه نفوذ یک روستا شناسایی روستاهایی است که دارای روابط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل توجهی با روستای مورد مطالعه هستند و از خدمات موجود در آن روستا بهره مند می شوند.

۲. محورهای مطالعه حوزه نفوذ در شرح خدمات طرح هادی روستایی

بر اساس شرح خدمات طرح هادی روستایی مطالعه حوزه نفوذ روستاها در دو مرحله شناخت وضع موجود و تحلیل و استنتاج از مطالعات انجام می شود. عناوین بندهای مرتبط با مطالعه حوزه نفوذ روستا در شرح خدمات طرح هادی روستایی به شرح زیر است؛

۵-۱ بررسی و تعیین الگوی مراجعه خدماتی و مبادله کالا بین حوزه نفوذ و روستای مورد مطالعه با استفاده از اطلاعات محلی و نتایج طرحهای فرادست.

۵-۲ بررسی و تدقیق محدوده حوزه نفوذ مستقیم روستا با استفاده تلفیقی از اطلاعات طرحهای فرادست مصوب و اطلاعات مربوط به برداشت میدانی.

۵-۳ بررسی تحولات جمعیتی آبادیهای حوزه نفوذ با استفاده از نتایج طرحهای فرادست و آخرین سرشماری جمعیتی صورت گرفته.

^۱ ر ک: راهنمای، محمد تقی؛ مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی - جغرافیا؛ تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۶۹، ص ۵۳.

مطالعات حوزه نفوذ

- ō بررسی منابع عمده معیشت روستاهای حوزه نفوذ بر اساس اطلاعات محلی و نتایج طرحهای فرادست.
- ō تحلیل و استنتاج از بررسیهای جمعیتی حوزه نفوذ و برآورد و پیش بینی جمعیت آبادیهای موجود در آن تا سال افق طرح با توجه به پیش بینی مطالعات طرحهای فرادست .
- ō تحلیل وضعیت منابع عمده معیشت ساکنین حوزه نفوذ و تدوین چشم انداز آتی الگوی مراجعه جهت مبادله کالا بین حوزه نفوذ و روستا .
- ō تحلیل خدمات پیشنهاد شده در طرحهای فرادست در مورد روستاهای حوزه نفوذ و ارزیابی اجرای پیشنهادها یاد شده در تغییر الگوی مراجعه و یا تغییر محدوده حوزه نفوذ تا سال افق طرح .

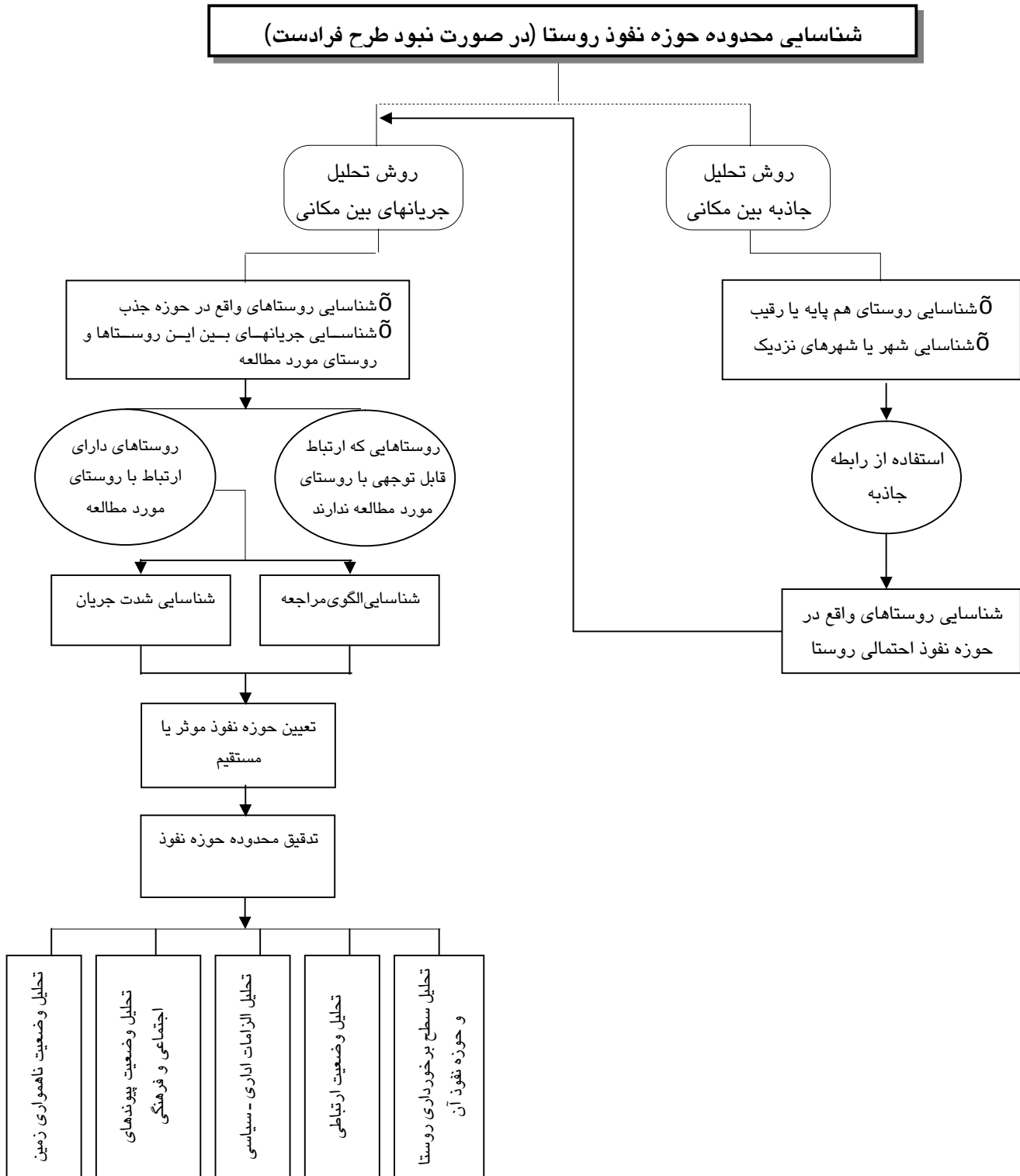
۲.۱.۲. شناسایی محدوده حوزه نفوذ روستا و الگوی ارتباطات و مبادلات درون آن

دو بند نخست مطالعات حوزه نفوذ در شرح خدمات طرح هادی ارتباط نزدیکی با یکدیگر دارند و شیوه مطالعه آنها و برآورده ساختن خواستههای شرح خدمات نیز در ارتباط با یکدیگر و بدون تفکیک آنها مناسب تر بنظر می رسد. حاصل مطالعات این دو بند شرح خدمات، تعیین زمینه و ظرفی برای انجام مطالعات بندهای دیگر شرح خدمات است . در ادبیات برنامه ریزی برای مشخص کردن محدوده های یک منطقه یا ناحیه همگن همانند حوزه نفوذ یک روستا که در زمینه وابستگی خدماتی تعدادی از روستاها به یک روستای مشخص ، دارای همگنی است ، از روش هایی استفاده می شود که بعضی از آنها در طرح ها دی روستایی نیز قابل استفاده است . مرزهای غیر خطی حوزه نفوذ یک روستا بر اساس واقعیاتی در زمینه مبادلات و ارتباطات موجود بین یک روستا و روستاهای اطراف شکل می گیرد. بر این اساس مناسب ترین روشهای تعیین محدوده که می تواند برای شناسایی حوزه نفوذ یک روستا استفاده شود، باید بر شناخت جریان های بین نقاط روستایی تمرکز داشته باشند. به این ترتیب دو روش تحلیل جریانها و تعیین جاذبه بین مکانهای روستایی مناسب ترین روش هبرای تعیین حزه نفوذ روستاها هستند که در ادامه تشریح می شوند. شکل ۱ نیز فرایند استفاده از این روشها را نمایش می دهد.

۲.۱.۲.۱. روش سنجش جاذبه بین روستاها

استفاده از روش تحلیل جاذبه بین مکانها عمدتاً متناسب با شرایط شهرها است و کارایی اندکی برای مطالعات روستایی دارند . با توجه به شرایط روستاهای ایران که اغلب در پایین ترین سطح عملکرد خدماتی قرار دارند و همواره متقاضیان خدمات خود را به دلیل حضور قوی تر شهرهای اطراف، از دست می دهند، استفاده از این روش به تنهایی نمی تواند مطمئن باشد . استفاده از این روش می تواند مرزهای احتمالی حوزه نفوذ یک روستا را پیش از بکار بردن روش تحلیل جریانها تعیین کند . در روش تحلیل جاذبه بین مکانهای روستایی، دو مولفه اطلاعاتی تعداد جمعیت و مراکز جمعیتی و فاصله بین آنها به عنوان متغیرهای اصلی و چند رابطه ساده برای تعیین محدوده حوزه نفوذ روستاها مورد استفاده قرار می گیرد .

نمودار ۱: شناسایی و تدقیق محدوده حوزه نفوذ روستا

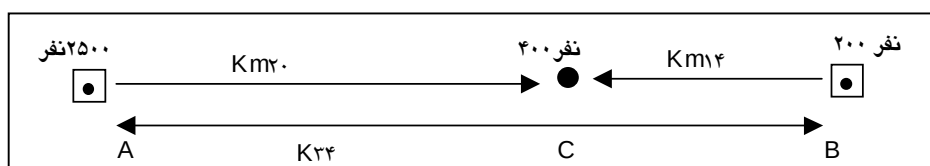

$$I_{ij} = \frac{P_i P_j}{d_{ij}} \quad \text{مانند رابطه:}$$

I_{ij} = میزان جاذبه یا شاخص میزان مبادلات P = جمعیت d = فاصله i, j = مراکز جمعیتی

در این رابطه حاصلضرب جمعیت دو مرکز جمعیتی، تقسیم بر فاصله بین آنها تعیین کننده میزان نزدیکی دو سکونتگاه در زمینه مبادلات و ارتباطات است. استفاده از این رابطه زمانی معنی دارست که از سه مرکز جمعیتی استفاده شونده عبارتی نسبت مبادلات بین یک مرکز با دو مرکز دیگر مقایسه شود. در نمودار ۲، سه نقطه روستایی A، B و C فرض شده است که هر یک از آنها مبادلاتی با یکدیگر دارند.^۱

نمودار ۲: مبادلات تجاری بین مراکز جمعیتی بر اساس الگوی جاذبه

بر اساس این شکل، هدف، شناخت میزان ارتباطات نقطه C با هر یک از دو کانون A و B و مقایسه آنها برای شناخت کانونی است که بیشترین حجم مبادلات نقطه C با آن انجام می شود برآیند این مقایسه قرار دادن نقطه C در حوزه نفوذ یکی از این کانونهاست. بر اساس رابطه الگوی جاذبه، کشش بین کانونهای A C (۵۰۰۰۰)، AB (۱۴۷۰۵۸) و B C (۵۷۱۴۲) بدست آمده است به این ترتیب مشخص می شود که هر چند قدرت جاذبه نقطه A نسبت به نظیر خود (B) بیشتر است و نیز نقطه C در حوزه کشش و جذب هر دو کانون A و B قرار می گیرد، ولی با توجه به فاصله نزدیک تر نقطه C با نقطه B بیشترین مبادلات نقطه C با نقطه B انجام می شود. با توجه به نمودار ۲، استفاده از دو کانون CA یا CB به تنهایی می تواند گمراه کننده باشد برای دوری از اشتباه ممکن، باید قبل از استفاده از این رابطه نخست کانونهای قوی روستایی یا شهری که سبب جذب جریانها از مبدا روستاهای کوچکتر می شوند، شناسایی و میزان کشش هر یک نسبت به روستاهای کوچکتر بینابین محاسبه شود.

رابطه محاسباتی دیگر برای تعیین وابستگی احتمالی روستاها به یکدیگر، رابطه نقطه جدایی یا نقطه بی تفاوتی است. در این رابطه:

$$BD = \frac{d}{1 + \sqrt{\frac{PA}{PB}}}$$

BD = نقطه جدایی d = فاصله P = جمعیت A و B = مکانهای روستایی

^۱ در الگوی جاذبه، سایر شرایط مانند کیفیت شبکه ارتباطی، هزینه دسترسی و الگوی رفتاری مصرف کنندگان ثابت فرض می شود.

مطالعات حوزه نفوذ

بر اساس دو مولفه جمعیت و فاصله مرز بین حوزه تحت نفوذ بازار دو کانون تجاری تعیین می‌شود. بر اساس این رابطه، منطقی اینست که برای شناخت مرکز نافذ نسبت به یک نقطه سکونتگاهی، هر یک از نقاط مورد نظر را در ارتباط با کانونهای یک سطح بالاتر که احتمال تاثیر گذاری آنها بر روستاهای یاد شده وجود دارد، در نظر گرفته شود. به عبارتی برای شناخت نقاطی که در حوزه نفوذ یک نقطه جمعیتی سطح بالاتر قرار دارند، باید نخست نقطه جدایی مکان های سطح بالاتر محاسبه شود و سپس نقاط کوچکتر واقع در نزدیکترین مسافت بین هر مرکز و نقطه جدایی آن را جزو محدوده حوزه نفوذ آن نقطه جمعیتی بزرگ به حساب آورد.

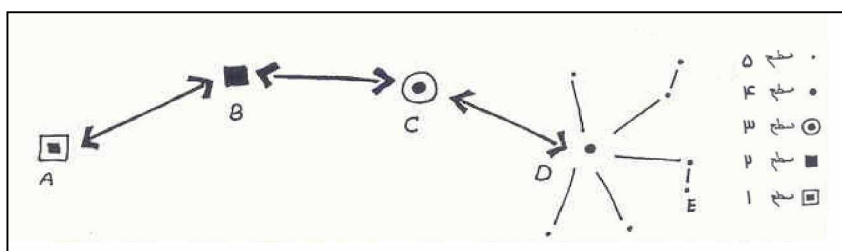
به این ترتیب، بر اساس نمودار ۲، نقطه جدایی قدرت تجاری (یا نفوذ) دو کانون A و B در ۱۶/۱ کیلومتری نقطه A قرار دارد و هر نقطه جمعیتی واقع در فاصله بین کانون A تا ۱۶ کیلومتری اطراف آن در راستای کانون B جزو حوزه نفوذ آن محسوب می‌شود. مرز یاد شده در جهت هایی قابل اعمال است که بین نقاط واقع در حوزه نفوذ و کانون رقیب سطح برتر شبکه ارتباطی مناسب وجود داشته باشد. براینست استفاده از روش تحلیل جاذبه بین روستاها، مشخص شدن روستاهایی است که احتمالاً در حوزه نفوذ واقعی روستای مورد مطالعه قرار دارند. صحت این موضوع با استفاده از روش تحلیل جریانها تایید خواهد شد.

۲.۱.۲. روش تحلیل جریانهای بین روستاها

روش تحلیل جریانها بر پایه دو مولفه اطلاعاتی شامل شناخت جریان های بین کانونهای جمعیتی و عملکردی و نیز تفکیک جریانها بر اساس شدت و ضعف آنها استوار است. در این مفهوم جریان به هر گونه جابجایی انسان، کالا، اطلاعات، فکر و مانند آن اطلاق می‌شوند که دارای مبدا و مقصد مشخصی است. بیشتر اطلاعات مورد نیاز برای استفاده از الگوی تحلیل جریانها از طریق پیمایشهای میدانی بدست می‌آیند.

نخستین گام در استفاده از روش تحلیل جریانها، فهرست کردن آن دسته از مراکز خدماتی موجود در روستای مورد مطالعه است که در مقایسه با روستاهای محدوده مقدماتی حوزه نفوذ (که از طریق روش تحلیل جاذبه بین روستاها تعیین می‌شود) سطح کیفی و کمی برتری برخوردارند. در این زمینه تنها خدماتی مهم هستند که در روستاهای اطراف وجود ندارند. در واقع عامل برتری یک روستا نسبت به روستاهای دیگر و جذب ساکنان آن به خود، عمدتاً ریشه در وجود مراکز خدماتی سطح بالاتر در آن روستا دارد. نمودار ۳ درصدد تبیین تاثیر سطح بندی خدمات در نفوذ یک روستا بر روستاهای دیگر است.

نمودار ۳: الگوی فرضی مراجعه خدماتی سکونتگاهها به یکدیگر در نظام سلسله مراتبی سکونتگاهها

مطالعات حوزه نفوذ

در نمودار ۳ هر یک از کانونهای جمعیتی سطح یک تا پنج دارای برخی خدمات هستند که به نیازهای روزانه ساکنان همان کانون مربوطند، مانند مغازه مواد غذایی، نانوايي و ... عامل برتری هر یک از روستاهای A تا E داشتن خدماتی است که نسبت به خدمات روستاهای سطوح پایین تر از خود، یک سطح بالاتر هستند. حاصل این گام، جدولی مشابه جدول ۱ است که در ستون آن انواع خدمات برتر در روستای موضوع طرح و در ردیف آن نام روستاهایی است که احتمالاً ساکنان آنها برای تامین نیازهای خدماتی خود به آن مراجعه می کنند.

جدول (۱): الگوی گردآوری اطلاعات مربوط به خدمات و روستاهای استفاده کننده از آنها

تعداد	...	...	...	...	...	درمانی		آموزشی			گروه کلی
						مطب	مرکز	مرکز	هنرستان	دبیرستان	مراکز خدماتی
خدمات مورد	...	...	...	...	...	خصوصی	درمان	بهداشت		راهنمایی	روستاها
مراجعه	...	...	...	...	...						
											A
											B
											C
											D

تکمیل جدول فوق زیربنای تصمیم گیری درباره قلمرو فضایی تحت تاثیر یا نفوذ روستای موضوع طرح است. بر اساس اطلاعات این جدول مجموعه خدماتی که هر یک از روستاهای اطراف از روستای موضوع طرح دریافت میکنند در ستون آخر ذکر می شود. این رقم تعیین کننده ترتیب روستاهایی است که از بیشترین تعداد خدمات روستای موضوع طرح استفاده می کنند. در این مرحله می توان مقدماً روستاهایی، که از تعداد خدمات بیشتری بهره می برند را در قلمرو نفوذ روستای موضوع طرح قرار داد.

بدیهی است که بین روستاهای استفاده کننده از خدمات روستای موضوع طرح هادی، تفاوت هایی نیز در زمینه تعداد خدمات مورد استفاده و شدت وابستگی آنها به روستای مورد مطالعه وجود دارد. در حالیکه بعضی از روستاها تنها با استفاده از یک خدمت، می توانند جزو حوزه نفوذ روستای موضوع طرح محسوب شوند، روستاهایی نیز که از اکثر خدمات آن روستا استفاده می کنند به یکسان، جزو حوزه نفوذ قلمداد می شوند. پرسشی که در اینجا مطرح می شود این است که آیا همه روستاها با درجات وابستگی مختلف به روستای موضوع طرح دارای تاثیرات یکسانی بر این روستای هستند؟ واقعیت این است که هر چه روستایی حوزه نفوذ، از تعداد خدمات بیشتری در روستای موضوع طرح استفاده کند، ساکنان آن مراجعات بیشتری به آن روستا خواهند داشت و بر عکس. بنابراین درجه بندی روستاهای حوزه نفوذ بر اساس شدت وابستگی یا تمایل به استفاده از خدمات روستای موضوع طرح، ضروری می شود.

ایجاد چنین تمایزی نیاز به تعریف معیار (هایی) مناسب دارد. یکی از این معیارها نسبت سفرهای ساکنان یک روستا به روستای موضوع طرح به کل سفرهایی است که ساکنان آن روستا برای تامین نیازهای خود به نقاط جمعیتی دیگر

مطالعات حوزه نفوذ

انجام می‌دهند. مقایسه این نسبت بین روستاهای حوزه نفوذ و ارزش‌گذاری اهمیت هر یک از خدمات مورد استفاده در شدت وابستگی روستاهای حوزه نفوذ به روستاهای مورد مطالعه، به گروهبندی روستاهای حوزه نفوذ بر اساس میزان تاثیرگذاری آنها بر وضعیت روستای موضوع طرح می‌انجامد. برآیند چنین تحلیلی، تقسیم حوزه نفوذ روستا به دو محدوده حوزه نفوذ مستقیم و غیر مستقیم است.

معیار نخست که مبین شدت جریان بین روستاهای استفاده‌کننده از خدمات و روستای ارایه‌کننده خدمات است از طریق رابطه حجم سفر (جریان) بین هر یک از روستاها با روستای موضوع طرح و روستاهای برتر دیگر قابل اعمال است. چنانچه کل سفرهایی که ساکنان یک روستا در یک دو روزه زمانی روزانه، هفتگی یا ماه‌یانه برای دریافت خدمات به کانونهای جمعیتی سطح بالا تر از خود انجام می‌دهند، برابر ۵۰۰ بار نظر گرفته شود، سهم کل سفرهایی که از آن روستا به مقصد روستای موضوع طرح هادی انجام شده و میزان آن از کل سفرهای انجام شده توسط ساکنان روستا، تعیین‌کننده میزان وابستگی ساکنان آن روستا به روستای موضوع طرح هادی است. به این ترتیب:

$$۱۰۰ * \frac{\text{کل سفرهایی که از روستای الف به مقصد روستای موضوع طرح هادی انجام می‌شود}}{\text{کل سفرهایی که از روستا الف برای دریافت خدمات به کانونهای برتر اطراف انجام می‌شود}} = \text{نسبت سفر به روستای موضوع طرح هادی}$$

با استفاده از این نسبت، روستاهایی که وابستگی کمتری به خدمات روستای موضوع طرح دارند و نیز روستاهایی که برای دریافت اکثر خدمات خود به روستای موضوع طرح هادی مراجعه می‌کنند، مشخص می‌شوند. در این مرحله برای تفکیک روستاهای وابسته و یا با وابستگی کمتر باید شاخصی را در نظر گرفت تا محدوده نفوذ نفوذ روستا، همه این روستاها را به یکسان دربرنگیرد. با توجه به اینکه تاکنون شاخصی برای تفکیک حوزه‌های نفوذ مستقیم و غیرمستقیم ارایه نشده است، دامنه ارزشی ۶۰-۸۰ درصد برای این منظور مناسب بنظر می‌رسد.

معیار دوم با شناسایی الگوی مراجعه ساکنان حوزه نفوذ به روستای موضوع طرح هادی قابل بررسی است. به این ترتیب الگوهای مراجعه روزانه، هفتگی و ماهیانه و بیشتر از آن، دارای ارزش متفاوتی در نشان دادن وابستگی روستاهای حوزه نفوذ به خدمات مستقر در روستای موضوع طرح هستند. مراجعه روزانه نشان‌دهنده وابستگی شدید مصرف‌کننده است و در مقابل مراجعه هفتگی و ماهیانه وابستگی کمتری را نشان می‌دهد. بکار بردن این معیار برای تفکیک حوزه نفوذ مستقیم و غیرمستقیم نیازمند شناسایی الگوی مراجعه ساکنان حوزه نفوذ به هر یک از واحدهای خدماتی روستای موضوع طرح است. برسی از طریق مصاحبه و تکمیل پرسشنامه قابل انجام است. جدول ۲ الگو مراجعه به بعضی از واحدهای خدماتی را نشان می‌دهد.

استفاده از هر دو معیار یاد شده برای تعیین حوزه نفوذ مستقیم و غیرمستقیم با دشواری در زمینه تعیین معیار عددی و انطباق آن با شرایط محلی همراه است. با وجود این شناسایی تعداد روستاهایی که واقعاً در حوزه نفوذ یک روستا قرار دارند و نیازهای آنها را باید در فرایند برنامه ریزی روستای مرکز حوزه در نظر گرفت، ضروری است. برای غلبه بر

مطالعات حوزه نفوذ

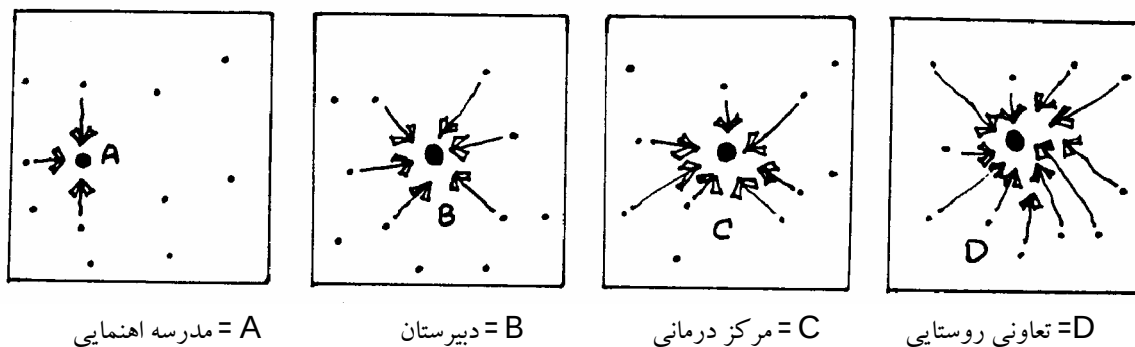
این دشواریها و دستیابی به شیوه مناسبی در تعیین حوزه نفوذ، بهتر است که حوزه نفوذ هر یک از واحدهای عملکردی روستای مورد مطالعه رابطه طور جداگانه تعیین کرد و درباره آنها برنامه ریزی شود.

جدول ۲: الگوی مراجعه (تواتر زمانی) برای اخذ خدمات

نوع خدمت	روزانه	هفتگی / ماهیانه	فصلی / سالیانه
آموزشی	-		
درمانی خانه بهداشت درمانگاه مطب پزشک	-	- - -	- - -
تجاری نیازهای اولیه کالاهای یارانه ای تعمیر و تعویض ماشین آلات	-	- -	-
فرهنگی کتابخانه اماکن متبرکه		- -	- -
اداری مراکز اشتغال	-	-	-
ارتباطی مخابرات و پست		-	

با وجود درستی رویکرد پیش گفته در تعیین حوزه نفوذ روستا که حوزه نفوذ کلی یک روستا را نشان می دهد ، از آنجا که وابستگی هر یک از روستاهای مورد بحث بر اساس نوع خدمتی که دریافت می کند، نمی تواند یکسان باشد محور قرار دادن تک تک واحدهای عملکردی _ خدماتی برتر در فرایند تعیین حوزه نفوذ ، برنامه ریزی برای روستای موضوع طرح را با در نظر گرفتن نیازهای روستاهای حوزه نفوذ به هر واحد عملکردی _ خدماتی ، عملی تر می سازد بر این اساس روستایی که تنها برای تامین نیازهای آموزشی خود به روستای موضوع طرح مراجعه می کند و سایر خدمات خود را از کانون دیگری دریافت می کند، گرچه بر اساس رابطه نسبت سفر، وابستگی کمتری به روستای موضوع طرح دارد ولی شدت این وابستگی در زمینه خدمات آموزشی که نیازمند مراجعه روزانه است، شرایط متفاوتی را بوجود می آورد . استفاده از رویکرد اخیر در تعیین حوزه نفوذ، با دقت بیشتری در شناخت تأثیرات حوزه نفوذ بر روستای موضوع طرح همراه خواهد بود، (نمودار ۴).

نمودار ۴: حوزه نفوذ عملکردهای خدماتی یک روستا

بر اساس این اشکال هر یک از مراکز خدماتی یاد شده، مورد نیاز روستاهای خاصی هستند. مدرسه راهنمایی بدلیل قرار گرفتن در پایین ترین سطح در بین مراکز خدماتی مفروض، روستاهای وابسته کمتری دارد. در مقابل مرکز تعاونی روستایی که ماهیت اداری - رسمی دارد و استفاده از آن منحصر به افراد ساکن در محدوده اداری خاصی است، بیشترین تعداد روستاهای تحت نفوذ را دارد. به این ترتیب در تعیین حوزه نفوذ مصرف کنندگان اصلی خدمات روستای موضوع طرح در حوز نفوذ آن بطور جداگانه شناسایی می شوند و در برنامه ریزی مربوط به همان واحد خدماتی مورد توجه قرار می گیرند.

از آنجا که پیشنهاد هر واحد عملکردی جدید بر مبنای نیاز جامعه روستایی حوزه نفوذ، دربردارنده هزینه های زیادی است و تغییر جهت تمایل ساکنان روستاهای حوزه نفوذ به سمت روستاهای برتر دیگر یا شهرها در زمینه دریافت خدمات مورد نظر، همواره محتمل است، پیش بینی وضعیت آینده وابستگی روستاهای حوزه نفوذ به مرکز (یا مراکز) خدماتی روستای موضوع طرح ضروری است. این ضرورت اغلب در مورد روستاهایی مطرح می شود که تنها از یک یا تعداد بسیار اندکی از واحدهای خدماتی روستای موضوع طرح هادی استفاده می کنند. احتمال تغییر وضعیت آینده ماندگاری روستاهای استفاده کننده از اکثر خدمات روستای موضوع طرح، در حوزه نفوذ آن گرچه همواره وجود دارد ولی در مقایسه با روستاهایی که از حداقل خدمات این روستا استفاده می کنند، بسیار اندک است. دو رویکرد یادشده برای تعیین حوزه نفوذ که یکی بر تعیین محدوده عملکردی مجموع واحدهای عملکردی روستای موضوع طرح (به طور کلی) و دیگری بر تعیین حوزه نفوذ هر یک از واحدهای عملکردی، به طور جداگانه تاکید دارد، مکمل یکدیگرند و به تنهایی به نتیجه مطلوب نخواهند رسید.

۲.۲. مطالعه جمعیت حوزه نفوذ روستا

جمعیت و خصوصیات آن یکی از عوامل موثر در تغییرات و تحولات یک مکان از جنبه های مختلف کالبدی، اقتصادی و اجتماعی است. در برنامه ریزی های توسعه محلی که هدف اصلی آنها آماده کردن شرایط مناسب برای

مطالعات حوزه نفوذ

زندگی ساکنان است، مطالعه جمعیت اهمیت خاصی می یابد مهمترین هدف طرح هادی از مطالعه جمعیت حوزه نفوذ، شناخت جامعه متقاضی خدمات و برآورد نیازهای آینده آنها است. گردآوری اطلاعات جمعیتی دقیق و روزآمد درباره جمعیت روستاهای حوزه نفوذ اغلب مستلزم بررسی های میدانی است. با توجه به اهداف مطالعه جمعیت حوزه نفوذ مهمترین خصیصه های جمعیتی که در طرح هادی روستایی نیاز به بررسی دارند، عبارتند از تعداد جمعیت و تحولات دوره ای آن، و مهاجرت است. در ادامه به بعضی نکات مهم در باره ریک از این مباحث اشاره می شود. دامنه مطالعه جمعیت حوزه نفوذ، بستگی زیادی به وجود آمارهای دقیق و روزآمد دارد. به جز اطلاعات مرکز آمار ایران که هر ۱۰ سال یکبار گردآوری و منتشر می شود و اطلاعات خانه بهداشت که همه روستاها را در برنمی گیرد، هیچ منبع موثق دیگری در زمینه جمعیت روستاهای حوزه نفوذ وجود ندارد. بنا براین چنانچه دسترسی به اطلاعات جمعیتی مناسب میسر باشد می توان به بررسی خصوصیات دیگر جمعیت در حوزه نفوذ نظیر ترکیب سنی و جنسی، فعالیت و آموزش نیز پرداخت.

۲.۲.۱. تحولات جمعیت

بررسی تحولات دوره ای جمعیت نقاط روستایی بر اساس تغییرات جمعیت روستاها در طول دوره های زمانی گوناگون انجام می شود. مناسب ترین اطلاعات جمعیتی مربوط به روستاهای کشور از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵، طی پنج دوره سرشماری عمومی نفوس و مسکن، در جزوات رسمی مرکز آمار ایران منتشر شده است. علاوه بر این نشریات رسمی، خانه های بهداشت روستاها نیز آخرین اطلاعات مربوط به خانوارهای روستایی تحت پوشش خود را در پرونده های بهداشت خانوار ثبت می کنند که می تواند جدیدترین اطلاعات جمعیتی باشد. یکی از نتایج بررسی تحولات دوا جمعیت، شناخت تغییرات نرخ رشد جمعیت است روند تغییرات گذشته، مناسب ترین زمینه را برای پیش بینی تغییرات آتی جمعیت فراهم می کنند شناخت روند تغییرات گذشته و موفقیت در پیش بینی تغییرات آینده جمعیت حوزه نفوذ که بطور بالقوه، متقاضی استفاده از مراکز خدماتی مستقر در روستای مرکز حوزه هستند، اهمیت زیادی در طرح هادی روستایی دارد.

۲.۲.۲. مهاجرت

مهاجرت یکی از عوامل اصلی تغییرات جمعیت است مهاجرت به بیرون و به داخل دو مولفه اصلی بررسی های جمعیتی است. نقاط روستایی و نیز روستاهای حوزه نفوذ، شناخت این حرکات جمعیت اهمیت زیادی دارد. با وجود اینکه گردآوری اطلاعات مربوط به مهاجرت در نقاط روستایی کاملاً با محدودیت مواجه است. جز خانه های بهداشت روستایی که گاهی از طریق پرونده های بهداشت خانوار برای ساکنان هر روستا، آمار مهاجرت به داخل یا خارج را فراهم می کنند، منبع اطلاعاتی مشخص دیگری برای مهاجرت روستائیان وجود ندارد.

۲.۳. مطالعه منابع عمده معیشت در حوزه نفوذ روستا

ویژگی اقتصادی جامعه روستایی حوزه نفوذ، تأثیرات تعیین کننده ای بر حیات روستای مرکز حوزه دارند. بررسی این خصایص و شناخت تأثیرات بالقوه و بالفعل آنها بر روستای مرکز حوزه، اهمیت زیادی دارد. مطالعات اقتصادی حوزه نفوذ در طرح هادی روستایی، بر اساس شرح خدمات آن به بررسی منابع عمده معیشت روستاها محدود می شود.

با توجه به تقسیم بندی کلی فعالیت های اقتصادی در سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات، منابع معیشت یک جامعه روستایی نیز عمدتاً یکی یا ترکیبی از منابع کشاورزی، صنعت و خدمات خواهد بود. بخشی از اطلاعات آماری مورد نیاز برای بررسی منابع معیشت روستاها در سه بخش کشاورزی، صنعت و خدمات، از طریق سرشماری های عمومی نفوس و مسکن گردآوری می شوند، این بخش از اطلاعات با توجه به «شناسنامه آبادیهای کشور» منحصر به جمعیت بالای ۱۰ سال است که تنها به تفکیک جنس ارایه می شوند. سایر اطلاعات مورد نیاز را باید از طریق روشهای گردآوری میدانی از ادارات مرتبط و یا تهیه پرسشنامه بدست آورد. ادارات جهاد کشاورزی شهرستانها یا استانها، مهمترین مرجع گردآورنده اطلاعات اقتصادی روستایی است که بنا به دلایل و اهداف مختلف به گردآوری این اطلاعات اقدام می کنند در ادامه هر یک از سه منبع عمده معیشت روستایی بررسی می شود. نمودارهای ۵ و ۶ نیز الگویی برای مطالعه ابعاد مختلف فعالیت های اقتصادی در روستاها را نشان می دهد.

۲.۳.۱. فعالیت های بخش کشاورزی

کشاورزی و فعالیت های مرتبط با آن غالب ترین نوع فعالیت اقتصادی در نقاط روستایی کشور است. در بررسی های مربوط به کشاورزی، معمولاً فعالیتهای خاص نظیر، زراعت، باغداری، دامداری، صیادی، پرورش طیور، ماهی، کرم ابریشم، زنبور عسل، جنگلداری و شکار به روشهای مختلفی مطالعه می شوند. شناخت وضع موجود بخش کشاورزی به کمک اطلاعات بدست آمده از اداره جهاد کشاورزی و روشهای میدانی جمع آوری اطلاعات، صورت می گیرد. میزان تولید، عملکرد در هکتار، سطح زیر کشت، تعداد دام، نوع و شیوه پرورش دام به صورت سنتی یا صنعتی، وضعیت کشت آبی و دیم، تنوع محصولات زراعی و باغی، سرانه اراضی کشاورزی، وسعت اراضی و باغات، امکانات و محدودیتهای فعالیتهای بخش کشاورزی، از مهمترین محورهای بررسی اقتصاد کشاورزی در نقاط روستایی هستند، (نمودار ۵).

۲.۳.۲. فعالیت های بخش صنعت

فعالیتهای صنعتی در مقایسه با دو گروه کشاورزی و خدمات، اهمیت کمتری در مطالعات روستایی دارند. صنایع روستایی عمدتاً به صنایع دستی، صنایع تبدیلی کشاورزی یا صنایع مبتنی بر استخراج یا تبدیل مواد اولیه طبیعی محدود می شوند. وجود صنایع کارخانه ای به دلیل بالا بردن درآمد روستائیان و تأثیرگذاری بر سایر منابع معیشت آنها، اهمیت زیادی دارند. بررسی تعداد صنایع موجود، سطح تولید، بازار فروش و تعداد شاغلین روستایی در این صنایع، اهمیت

مطالعات حوزه نفوذ

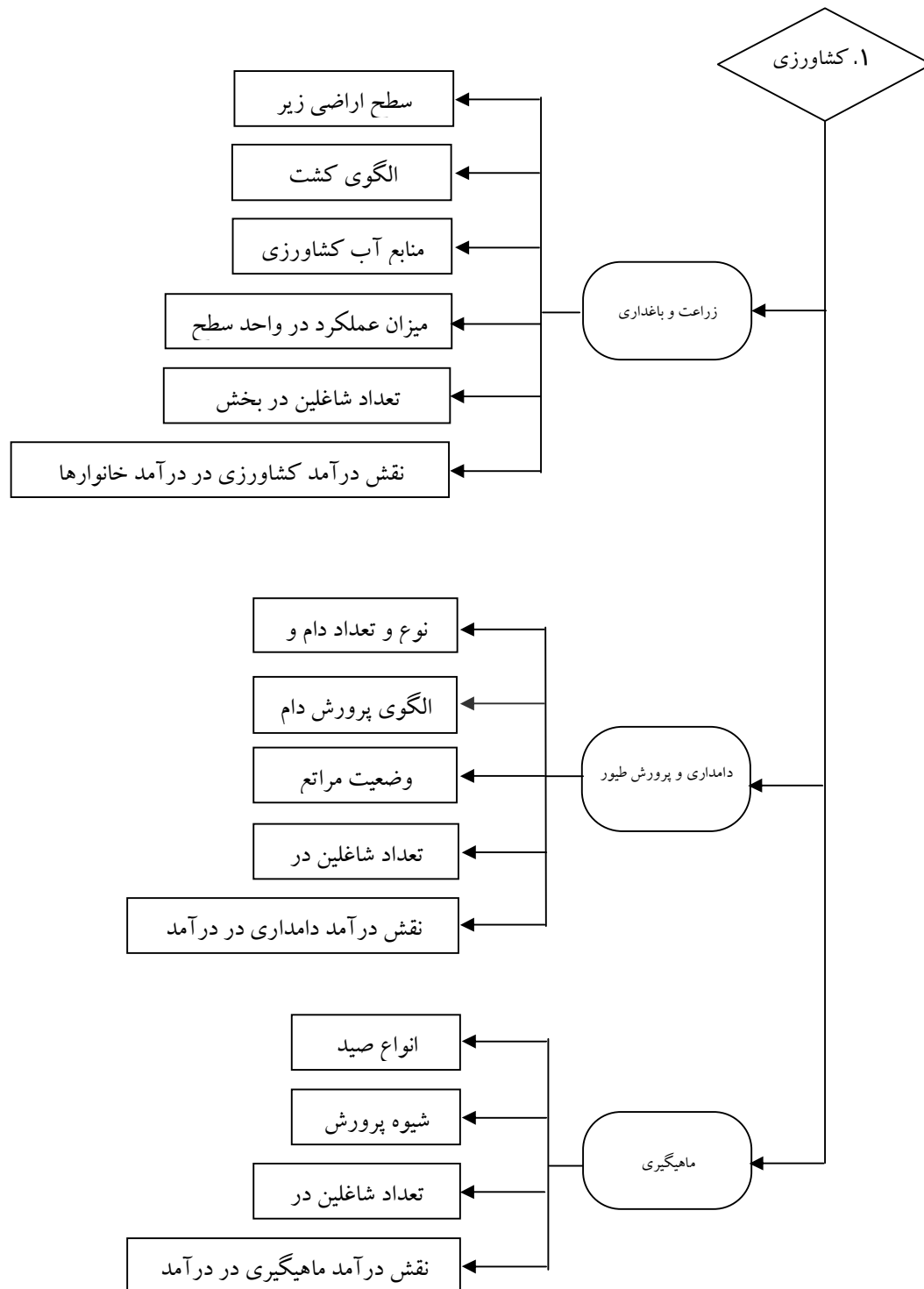
زیادی در کل بررسی های اقتصادی حوزه نفوذ دارند. فعالیت های زیربخش معدن یا استخراج مواد معدنی از مهمترین فعالتهای صنعتی در روستاها است. بررسی نقش روستائیان در فعالتهای زیر بخش معدن و سهم آنها از درآمدهای حاصله، نتایج مفیدی را فراهم خواهد کرد، (نمودار ۵).

۲.۳.۳. فعالیت های بخش خدمات

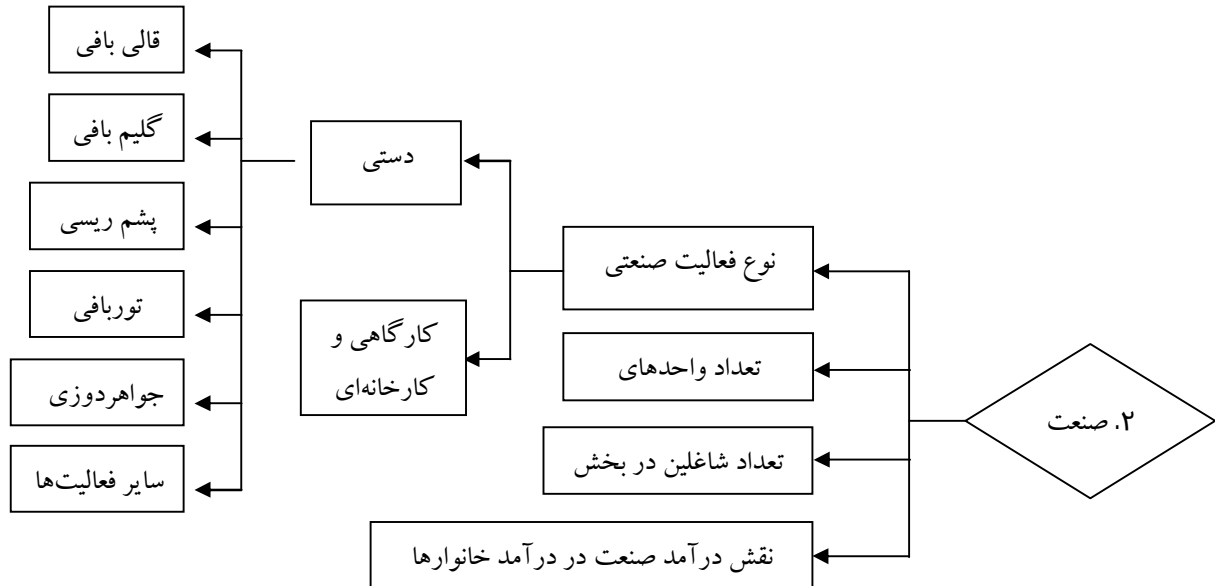
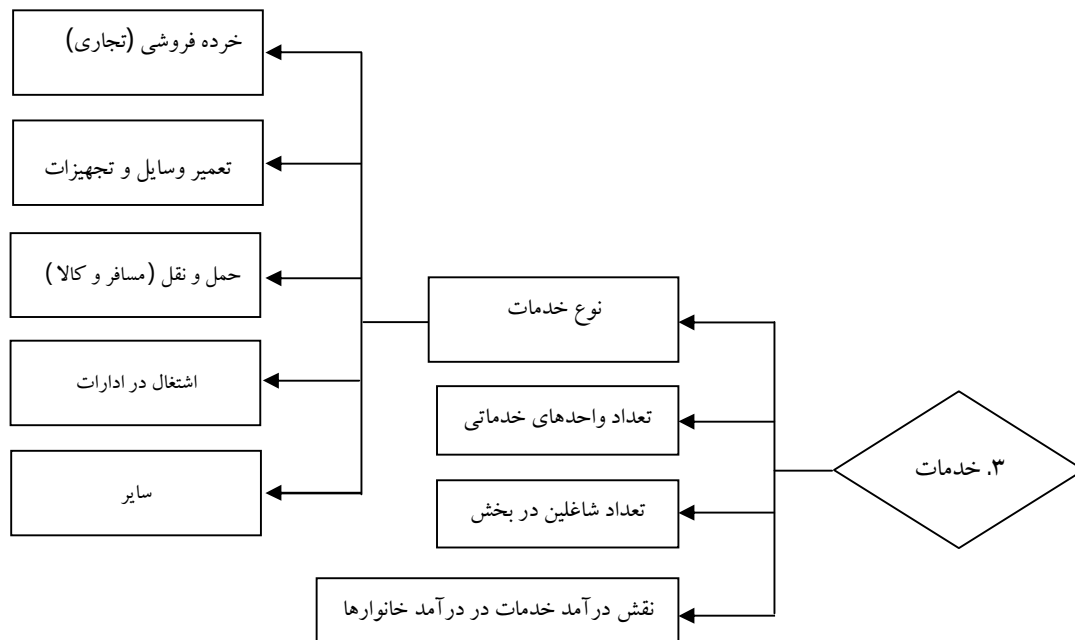
فعالیت های خدماتی پس از کشاورزی دومین منبع عمده معیشت روستائیان کشور است. سرمایه گذاری اندک مورد نیاز برای دایر کردن یک فعالیت خدماتی سبب گسترش فعالیت ها در روستاها می شود. فعالیت های خدماتی اغلب مکمل منابع درآمدی حاصل از کشاورزی در روستاها است. بررسی فعالیت های خدماتی خصوصی و دولتی در حوزه نفوذ به دلیل اهمیت خدمات در گسترش حوزه نفوذ یک روستا، اهمیت زیادی دارد. مهمترین فعالتهای خدماتی روستاها عبارت از فروش کالا، خرید و فروش محصولات کشاورزی و دامی و حمل و نقل است (نمودار ۵).

یکی از نتایج بررسی منابع معیشت روستائیان حوزه نفوذ، تعیین قابلیت ماندگاری ساکنان هر روستا و پرهیز از مهاجرت آنهاست. علاوه بر این بالا رفتن درآمد روستائیان سبب تغییر در الگوی مصرف آنها می شود. با توجه به اینکه روستای مرکز حوزه، تامین کننده بخشی از نیازهای آنها خواهد بود، شناخت الگوی مصرف این جامعه نقش مهمی در هماهنگ شدن مراکز خدماتی روستای مرکز حوزه با نیازهای حوزه نفوذ دارد. با توجه به اهمیت این بررسی ها نبود آمارهای دقیق، جزیی و روزآمد می تواند تاثیر نامطلوبی بر فرایند بررسی و تجزیه و تحلیل منابع عمده معیشت به جای گذارد. اطلاعات مورد نیاز در این بخش از مطالعات عمدتاً بر منابع محلی و برداشت های میدانی مشاور متکی است.

نمودار ۵: محورهای بررسی فعالیت های کشاورزی در روستاهای حوزه نفوذ

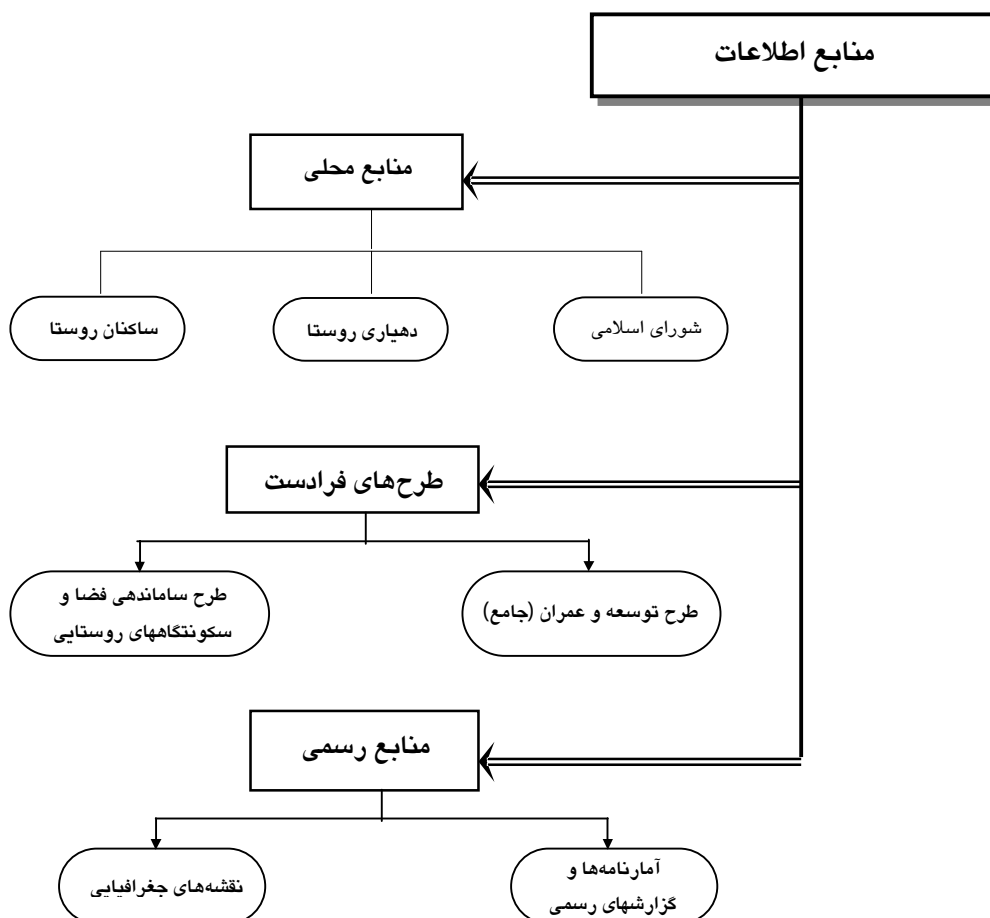
نمودار ۶: محورهای بررسی فعالیت های صنعتی و خدماتی در روستاهای حوزه نفوذ

۳. منابع اطلاعات در بررسی حوزه نفوذ

نخستین گام در تهیه طرح هادی، شناخت انواع اطلاعات مورد نیاز و منابع دربردارنده آنها است. آگاهی از منابع اطلاعاتی دقیق و موثق و نیز نحوه بهره‌گیری از آنها، نقش مهمی در جامعیت اطلاعات مربوط به روستا و حوزه نفوذ آن دایره‌های گردشگری و کسب اطلاعات عبارتند از روش مطالعه اسنادی و روش تحقیق میدانی. در روش اسنادی، منابع مکتوب، اسناد طرح‌های فرادست، آمارنامه‌ها و نقشه‌ها، مهمترین منابع اطلاعاتی محسوب می‌شوند. در روش تحقیق میدانی، تهیه‌کننده طرح بر مبنای اطلاعاتی که از مطالعات اسنادی بدست آورده است، با ورود به جامعه روستایی به دقیق‌سازی و تکمیل اطلاعات بدست آمده اقدام می‌کند. در مطالعات میدانی، هدف اصلی، دستیابی به آخرین و روزآمدترین اطلاعات و کسب اطلاعاتی است که کمتر در منابع اسنادی ذکر می‌شوند. مهمترین منابع اطلاعاتی مرتبط با بررسی‌های حوزه نفوذ در طرح هادی به شرح زیر معرفی شوند، (نمودار ۷).

نمودار ۷: منابع اطلاعات در بررسی‌های حوزه نفوذ

۳.۱. نقشه

آغاز مطالعه اسنادی از نقشه می تواند روش مطلوبی برای دریافت اطلاعات باشد. نقشه ها متناسب با موضوع خود دربرگیرنده انواع مختلفی از اطلاعات مرتبط با روستاها هستند. موضوع و مقیاس نقشه تعیین کننده میزان و نوع اطلاعات موجود در آن است. بهترین مقیاس نقشه های در دسترس که دربرگیرنده برخی اطلاعات درباره مراکز خدمات رسانی، ویژگی های طبیعی و ناهمواری روستاها است، شامل دو نوع، نقشه توپوگرافی سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح با مقیاس ۱/۵۰۰۰۰ و نقشه های موضوعی سازمان نقشه برداری کشور با مقیاس ۱/۲۵۰۰۰ است. این نقشه ها دارای اطلاعاتی مانند مناطق مسکونی، مسجد، آتشکده، کنبه، امامزاده، مقبره، گورستان، کلیسا، مرکز آموزش، مرکز پرورش دام و طیور، مرکز پست و تلگراف و تلفن، مرکز درمان، پمپ بنزین، کتابخانه، پاسگاه نیروی انتظامی، معدن فعال یا متروکه، شبکه ارتباطی آسفالت، شوسه، مالرو یا ماشین رو، راه آهن و مانند آن است.

۳.۲. اسناد طرح های فرادست

طرح هادی روستایی، بر اساس قوانین موجود دارای دو طرح فرادست شامل طرح "ساماندهی فضا و سکونتگاههای روستایی" و طرح "توسعه و عمران (جامع) ناحیه ای" است. طرح های فرادست محدوده ای وسیع تر از محدوده حوزه نفوذ یک روستا را شامل می شود. این طرح ها دارای دو نوع اطلاعات مرتبط با طرح هادی روستایی هستند، یکی اطلاعات مربوط به وضعیت موجود روستا های حوزه نفوذ و دیگری اطلاعات مربوط به سیاست ها و تصمیم گیری های طرح فرادست در ارتباط با محدوده مورد مطالعه آنهاست که گاهی روستا های موضوع طرح هادی و حوزه نفوذ آنها را در بر می گیرند. بخش از اطلاعات جنبه الزام آور قانونی دارد و طرح هادی باید در چارچوب و بر اساس سیاست ها و تصمیمات آن تهیه شود. به این ترتیب مراجعه به طرح های فرادست روستاهایی که دارای چنین طرح هایی هستند، قبل از آغاز مطالعات طرح هادی و برنامه ریزی های آن ضروری است.

اطلاعات طرح های فرادست در ارتباط با الگوی ارتباطات و محدوده حوزه نفوذ روستاها در بخش سطح بندی مراکز جمعیتی و خدماتی قابل استخراج است. در این بخش، کلیه سکونتگاهها در نظامی سلسله مراتبی شامل پنج سطح مرکز ناحیه، مرکز منظومه، مرکز مجموعه و مرکز حوزه روستایی و روستاهای مستقل و اقماری سازماندهی می شوند. هر یک از این سطوح دربرگیرنده تعدادی روستای نزدیک به هم هستند که مبادلات و ارتباطات کالایی و خدماتی آنها در حوزه تحت پوشش مرکز آن سطح تعریف می شود. مراکز خدماتی مستقر در مرکز هر سطح نیاز روستاهای وابسته را نیز برآورده می کنند.

مطالعات حوزه نفوذ

بررسیهای جمعیتی این طرح ها در قسمت شناخت وضع موجود ناحیه ارایه می شود. بررسیهای جمعیتی در طرح های فرادست به تفکیک جوامع شهری و روستایی ناحیه انجام می شود با وجود این تحلیلهای جمعیتی و پیش بینی روندهای آتی تغییرات جمعیت یک شهرستان میتواند در شناخت جایگاه آینده روستای مورد مطالعه طرح هادی مورد استفاده قرار می گیرد.

اطلاعات قابل استفاده دیگر در طرح های فرادست بررسی وضعیت و ویژگی های اقتصادی محدوده مطالعاتی آنهاست. این مطالعات اغلب فاقد اطلاعات تفکیکی مربوط به روستاهاست ولی تحلیل وضعیت اقتصادی محدوده مطالعاتی، کمک مهمی برای شناسایی تاثیر وضعیت کنونی یا تغییرات آینده اقتصاد آن بر منابع معیشت و اقتصاد حوزه نفوذ روستای موضوع طرح، فراهم میکند.

۳.۳. ادارات و دستگاههای اجرایی

بعضی از ادارات اجرایی شهرستان متناسب با ارتباطی که با روستاها دارند، اطلاعاتی را بصورت منظم یا اتفاقی درباره روستاها گردآوری می کنند. دسترسی به این نوع اطلاعات اغلب با مراجعه به این ادارات امکان پذیر است. ادارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جهاد کشاورزی، آموزش و پرورش، شبکه بهداشت و درمان (بخصوص خانه بهداشت روستایی)، دهیاری، بخشداری و فرمانداری، تعاون روستایی، بازرگانی و راه و ترابری از جمله ادارات و سازمانهای هستند که در سطح شهرستان یا بخش، عهده دار توسعه و خدمات رسانی به نقاط روستایی کشور هستند.

۳.۴. آمار نامه ها و گزارشهای رسمی

مرکز آمار ایران به عنوان اصلی ترین مرکز جمع آوری اطلاعات آماری کشور بعضی از نشریات دوره ای خود را به اطلاع رسانی درباره نقاط روستایی کشور اختصاص می دهد. "شناسنامه آبادیهای کشور" مرتبط ترین نشریه مرکز آمار ایران در زمینه اطلاعات روستایی است که به همراه نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن منتشر می شود این نشریه همه روستاهای کشور را در بر می گیرد. مهمترین اطلاعاتی که در زمینه روستاها در این نشریه وجود دارد، عبارتند از تعداد خانوار و جمعیت _ به تفکیک گروههای سنی، تعداد واحد مسکونی، وجود شورای اسلامی روستایی، مرکز خدمات روستایی، شرکت تعاونی روستایی، پاسگاه نیروی انتظامی، پایگاه مقاومت بسیج، مرکز بهداشتی درمانی، داروخانه، خانه بهداشت، دندانپزشک، بهداشتیاری، بهورز، دامپزشک و تکنسین دامپزشکی، صندوق پست، نمایندگی پست یا دفتر پست روستایی، تلفن و تلگراف و دسترسی به وسیله نقلیه عمومی.

۳.۵. مراجع محلی

مراجع محلی شامل افرادی است که اطلاعات جامعی درباره وضعیت روستا از ابعاد مختلف دارند. استفاده از اطلاعات این افراد بهتر است برای تکمیل اطلاعات بدست آمده از منابع و اسناد باشد. اعضاء شورای اسلامی و دهیار روستا مناسب ترین مرجع محلی برای تهیه اطلاعات مختلف هستند. اطلاعات محلی این افراد در زمینه شناسایی

مطالعات حوزه نفوذ

روستاهای مرتبط با مراکز خدماتی روستای مورد مطالعه و میزان برخورداری سایر روستا از امکانات خدماتی، مهمترین اطلاعات قابل دستیابی از این مراجع محلی است علاوه بر این اشخاص، عرضه کنندگان خدمات نیز به دلیل آشنایی و ارتباطی که با مشتریان خود دارند، منبع اطلاعاتی موثق دیگری هستند که در زمینه روستای محل زندگی مشتریان خارج از روستا اطلاعات مهمی دارند.

۴. تحلیل و استنتاج از بررسی های حوزه نفوذ

تجزیه و تحلیل یکی از مهمترین اقدامات و مراحل فرایند مطالعه در طرح هادی روستایی است. بر اساس شرح خدمات طرح هادی، تحلیل وضعیت موجود روستاهای حوزه نفوذ، شامل تحلیل جمعیت و منابع عمده معیشت و نیز تحلیل تاثیرات ناشی از پیشنهادات خدماتی طرح های فلوست در مورد روستاهای حوزه نفوذ است. در این مرحله مولفهای اصلی بررسی های حوزه نفوذ در زمینه جمعیت و منابع عمده معیشت، در ارتباط با یکدیگر و نیز در ارتباط با شرایط جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی موثر در پیدایش و تحول اوضاع جمعیتی یا اقتصادی و خدماتی یک روستای حوزه نفوذ، تحلیل می شوند. در این تحلیل، تاثیرات هر یک از مولفه های اقتصادی، اجتماعی، محیطی و سیاسی بر جمعیت و خصوصیات آن و منابع عمده معیشت روستاهای حوزه نفوذ مورد توجه قرار می گیرند. در تجزیه و تحلیل وضعیت کنونی خصوصیات جمعیت و اقتصاد روستاهای حوزه نفوذ، می توان از عوامل مختلفی استفاده کرد و تاثیرات هر یک از این عوامل را در تغییرات احتمالی و بالقوه آنها سنجید. برآیند تجزیه و تحلیل وضعیت حوزه نفوذ، ترسیم چشمانداز آینده محدوده نفوذ روستا است که نشان دهنده تقویت ارتباطات حوزه نفوذ با روستای مورد مطالعه یا محدود شدن ارتباطات یا گسستن پیوندهای بین روستاهای حوزه نفوذ و روستای مورد مطالعه است. بنابراین رعایت دقت و جامعیت در تحلیل وضعیت موجود حوزه نفوذ روستا نقش مهمی در ترسیم واقعی و درست وضعیت آینده حوزه نفوذ روستای مورد مطالعه دارد. جامعیت تحلیل یافته های حوزه نفوذ از تعداد مولفه هایی که در ارتباط با وضعیت کنونی جمعیت و منابع عمده معیشت روستاهای حوزه نفوذ مورد توجه قرار می گیرند، مشخص می شود.

با وجود اهمیت این مرحله از مطالعه حوزه نفوذ یک روستا در طرح هادی روستایی، نمی توان به شیوه خاصی برای تجزیه و تحلیل مطالعات و بررسی های آن اشاره کرد. آنچه می تواند به تجزیه و تحلیل مطالعات حوزه نفوذ، کمک کند، ذکر بعضی محورهای موضوعی قابل استفاده در تحلیل وضعیت موجود حوزه نفوذ از نظر جمعیتی و اقتصادی است. نمودارهای ۸، ۹ و ۱۰ در بردارنده بعضی از مهمترین محورهای موضوعی تحلیل وضعیت روستاهای حوزه نفوذ از ابعاد جمعیتی و اقتصادی و تاثیر آنها بر وضعیت کلی حوزه نفوذ روستا از نظر گسترش یا محدودیت وسعت آن است. در نتیجه این تحلیل، روستاهایی که در آینده جزو حوزه نفوذ روستا، باقی می ماند یا از آن منتزع می شوند، مشخص می شوند. یکی از نتایج تحلیل وضعیت موجود و پیش بینی وضعیت آینده حوزه نفوذ، برآورد جمعیت آن در افق طرح است. یکی از شیوه های علمی برآورد جمعیت در ادامه تشریح می شود.

مطالعات حوزه نفوذ

بررسی رشد جمعیت حوزه نفوذ در دوره های زمانی مختلف نقش زیادی در شناخت وضعیت تغییرات جمعیت و برآورد مناسب و نزدیک به واقعیت جمعیت حوزه نفوذ در آینده و هماهنگ شدن فرایند بر نامه ریزی های مربوط به روستای مرکز حوزه با نیازهای حوزه نفوذ دارد . یکی از روشهای پر استفاده و ساده برای پیش بینی جمعیت، روش برآورد رشد هندسی جمعیت است . در این روش برآورد جمعیت آینده بر اساس نرخ رشد جمعیت در یک دوره زمانی خاص در گذشته انجام می شود. نرخ رشد جمعیت از طریق رابطه زیر بدست می آید.

$$r = \left(\sqrt[t]{\frac{p_o}{p_t}} - 1 \right) \times 100$$

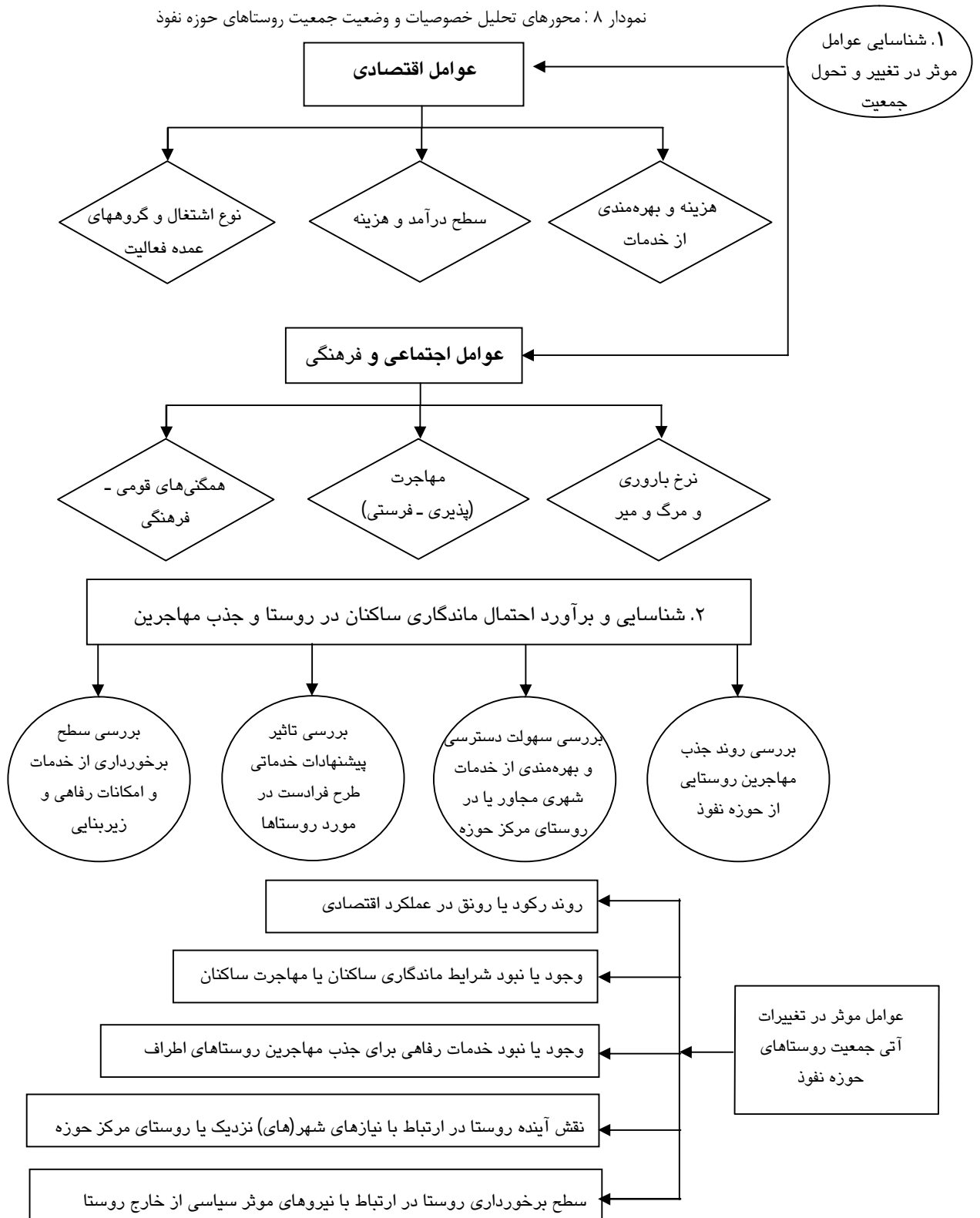
r = نرخ رشد جمعیت t = تعداد سالهای دوره p_o = جمعیت ابتدای دوره p_t = جمعیت انتهای دوره

بر این اساس برای بدست آوردن نرخ رشد جمعیت به دو آمار جمعیتی در ابتدا و انتهای دوره مورد مطالعه نیاز است. رقم بدست آمده از این رابطه، معیار متوسطی برای برآورد جمعیت آینده یک جامعه آماری از طریق روش رشد هندسی محسوب می شود. برآورد دقیق جمعیت آینده یک جامعه آماری نیازمند استفاده از دیگر خصوصیات جمعیتی آن جامعه است که با توجه به نبود اطلاعات لازم فراتر از نیاز طرح هادی روستایی است . در روش هندسی (نمایی) برآورد جمعیت در آینده از رابطه زیر استفاده می شود.

$$P_t = P_o(1+r)^t$$

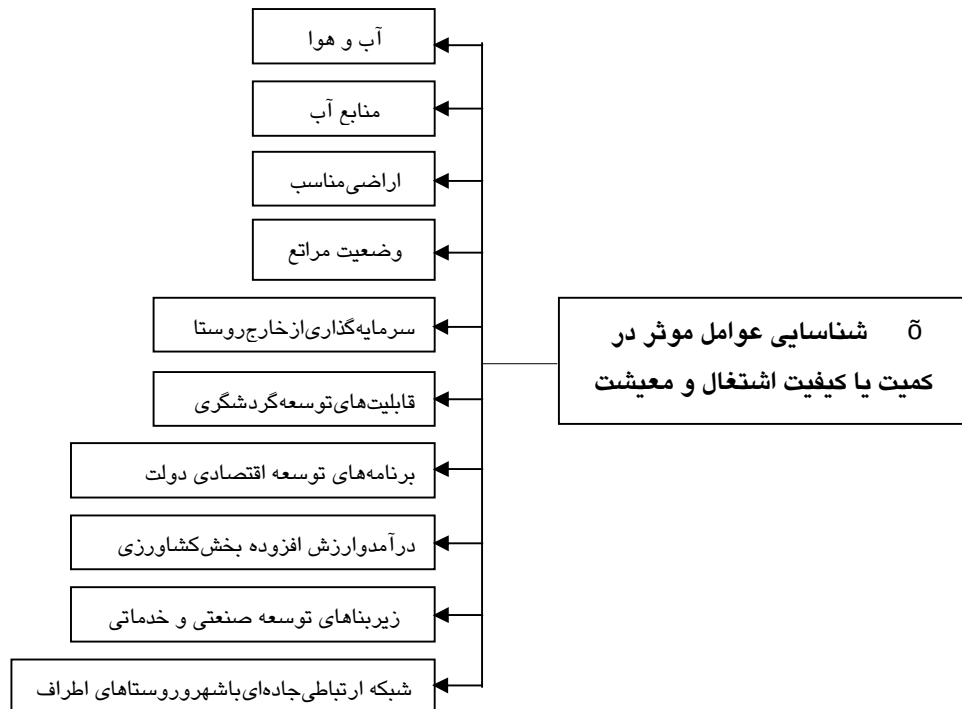
P_t = جمعیت مورد انتظار P_o = جمعیت موجود r = نرخ رشد جمعیت در گذشته t = مدت دوره مورد پیش بینی

نمودار ۸: محورهای تحلیل خصوصیات و وضعیت جمعیت روستاهای حوزه نفوذ

مطالعات حوزه نفوذ

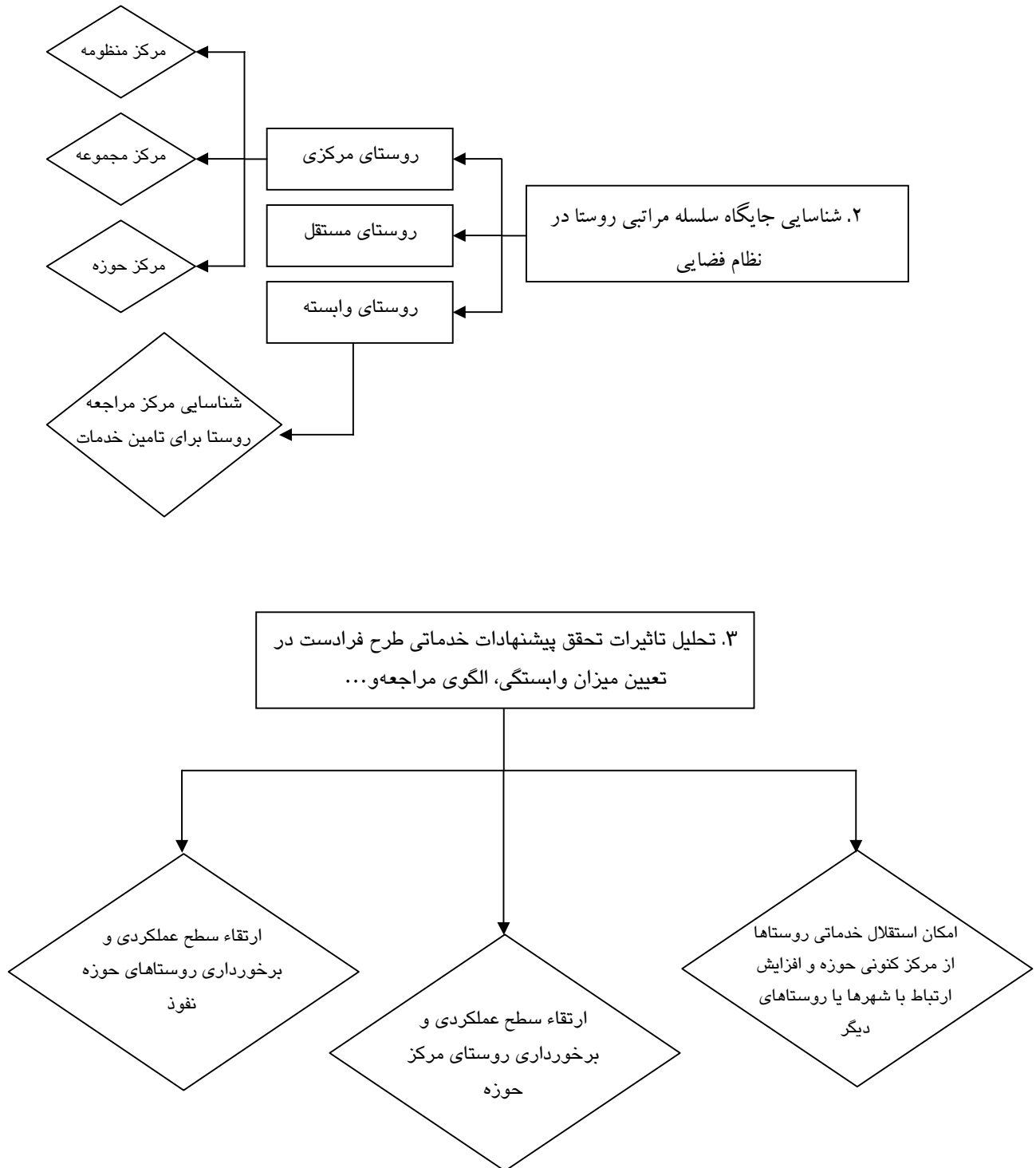
نمودار ۹: محورهای موضوعی تحلیل وضعیت منابع عمده معیشت و پیش‌بینی چشم‌انداز آینده آن در حوزه نفوذ

تحلیل نقش درآمد در ماندگاری ساکنان در روستا
شناسایی تنگناها، امکانات و مشکلات اقتصادی حوزه
شناسایی زمینه‌های اقتصادی قابل تقویت حوزه
بررسی تاثیر تصمیمات طرح‌های فرادست بر اقتصاد حوزه
ترسیم چشم‌انداز آتی منابع اصلی معیشت حوزه

مطالعات حوزه نفوذ

نمودار ۱۰: محورهای موضوعی تحلیل تاثیرات تحقق پیشنهادات خدماتی طرح فرادست برای حوزه نفوذ

۵. تهیه نقشه‌های حوزه نفوذ

یکی از اسناد مهم طرح‌های هادی روستایی، نقشه‌هایی است که بیان‌کننده اطلاعات هر بخش به صورت غیرنوشتاری و تصویری است. نقشه‌های مورد نیاز طرح هادی بر اساس شرح خدمات آن، به دو بخش نقشه‌های رسمی و نقشه‌های پشتیبان تقسیم می‌شود. مقیاس نقشه‌های رسمی ۱/۲۰۰۰ است که به صورت آلبوم تهیه می‌شوند. نقشه‌های پشتیبان نیز مقیاس مشخصی برای ارائه ندارند و در قالب گزارش و بسته به محدوده روستا و متناسب با آن در قطع A3 یا A4 تهیه و ارائه می‌شوند، مجموع نقشه‌های مورد نیاز مطالعات حوزه نفوذ که کلاً در گروه نقشه‌های پشتیبان قرار می‌گیرد، شامل نقشه‌های زیر است:

۱- نقشه عمومی محدوده حوزه نفوذ.

۲- نقشه الگوی مراجعات خدماتی آبادیهای حوزه نفوذ در وضع موجود و افق طرح.

۳- نقشه الگوی جریان مبادلات اقتصادی در وضع موجود.

۵.۱. نقشه عمومی محدوده حوزه نفوذ

نقشه عمومی محدوده حوزه نفوذ روستا نشانگر موقعیت روستا در ارتباط با روستاهای حوزه نفوذ است. در این نقشه همچنین وضعیت شبکه ارتباطی، ناهمواری‌ها، فاصله روستاها از یکدیگر و تقسیمات کشوری مربوط نمایش داده می‌شوند برای تهیه این نوع نقشه باید نخست همه روستاهای حوزه نفوذ بر روی نقشه مشخص و سپس بر اساس آن محدوده حوزه نفوذ ترسیم شود. در صورتی که نقاط روستایی و شهری خارج از حوزه نفوذ نیز در این نقشه نمایش داده شوند مکان شناخت بهتر مناسبات و ارتباطات بین مکان‌ها بخوبی فراهم می‌شود. برای تهیه نقشه عمومی روستاها می‌توان از بعضی نقشه‌های پایه نظیر، نقشه جغرافیایی ۱/۲۵۰۰۰ سازمان نقشه‌برداری کشور، نقشه ۱/۵۰۰۰۰ سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح کشور و نقشه ۱/۱۰۰۰۰۰ آبادیهای کشور که توسط مرکز آمار ایران تهیه شده است، استفاده کرد. راهنمای نقشه‌های یاد شده را نیز می‌توان برای نشان دادن علائم و اطلاعات مورد نظر بکار برد.

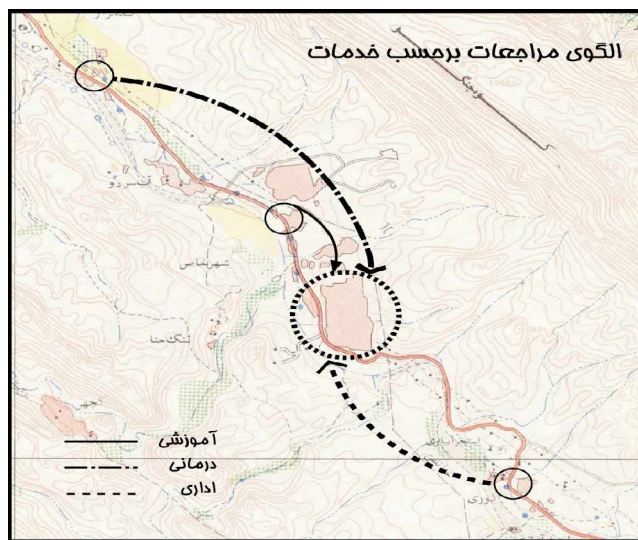
۵.۲. نقشه‌های الگوی مراجعات خدماتی آبادیهای حوزه نفوذ در وضع موجود و افق طرح

این نقشه‌ها نحوه ارتباطات بین سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ و روستای مرکز حوزه را در وضع موجود و در افق دوره اجرای طرح هادی نشان می‌دهد. بهترین روش برای نمایش این ارتباطات استفاده از خطوط جهت دار است. برای تعیین شدت و نوع مراجعه و تواتر زمانی مراجعات، می‌توان از خطوط دارای ضخامت متفاوت که در راهنمای نقشه معرفی می‌شوند، استفاده کرد. در نقشه مربوط به افق طرح اطلاعات مربوط به اجرای پیشنهادات طرح‌های فرادست و امکان شکل‌گیری خدمات جدید پیشنهادی طرح که باعث حذف برخی مراجعات می‌شود، انعکاس می‌یابد. به عبارتی در صورتی که خدمات جدیدی در سطح آبادیهای واقع در محدوده حوزه نفوذ ایجاد شود، تغییراتی که باعث شکل‌گیری جریان جدیدی از نوع مراجعات در زمینه اخذ خدمات (آموزشی، درمانی و ...) و تواتر زمانی

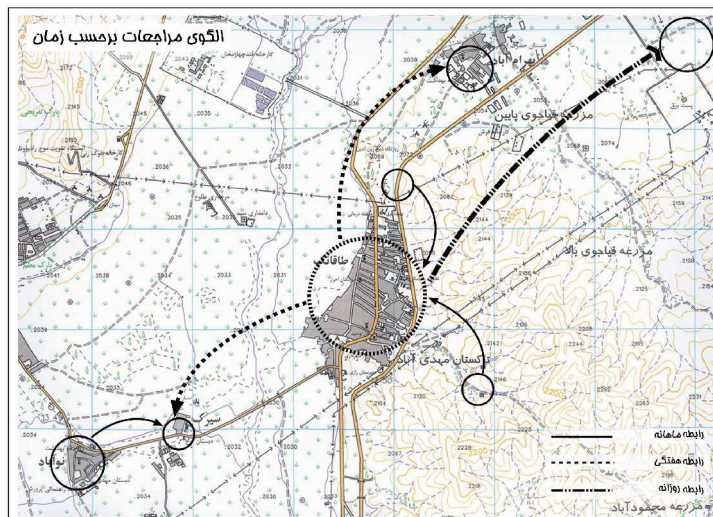
مطالعات حوزه نفوذ

مراجعات (روزانه، هفتگی و ...) بوجود آید در این نقشه منعکس می شود. این دو نقشه می توانند در دو برگ جداگانه یا در یک برگ و به شکل مشترک تهیه شوند. در شکل مشترک، تفکیک اطلاعات مربوط به وضع موجود و افق طرح به روش های مناسب ضروری است. (نمودار ۱۱، ۱۲ و ۱۳)

نمودار ۱۱: نقشه الگوی مراجعات در حوزه نفوذ برحسب انواع خدمات

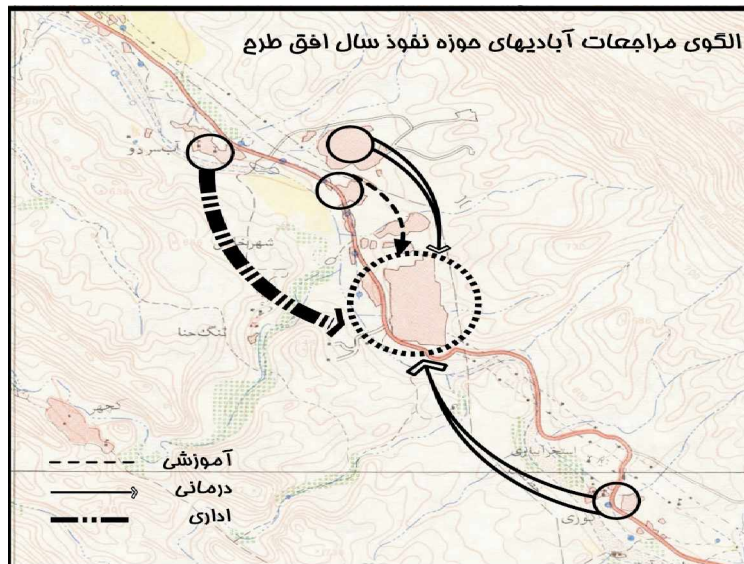

نمودار ۱۲: نقشه الگوی مراجعه ساکنان حوزه نفوذ به مراکز خدماتی روستای مورد مطالعه

مطالعات حوزه نفوذ

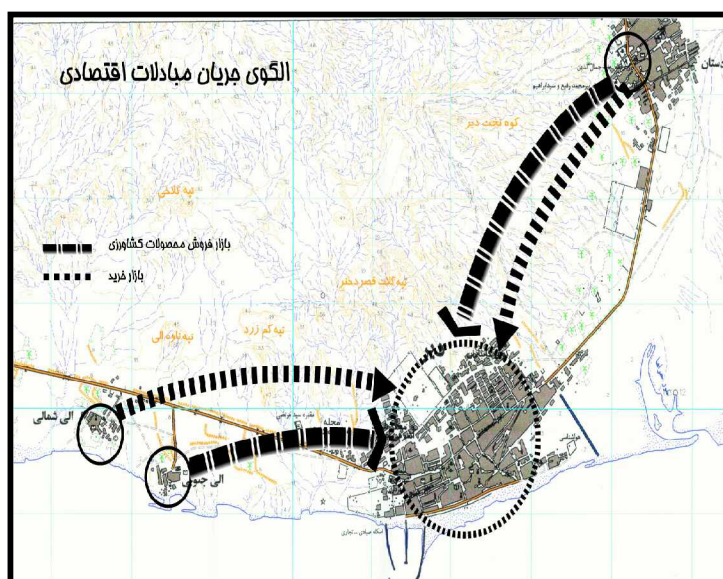
نمودار ۱۳: نقشه الگوی مراجعات آبادیهای حوزه نفوذ به روستای مورد مطالعه در افق طرح

۵.۳. نقشه الگوی جریان مبادلات اقتصادی در وضع موجود

این نقشه بیان کننده نوع و شدت مبادلات اقتصادی بین روستاهای حوزه نفوذ و روستای مرکز حوزه است، در این نقشه نیز میتوان از خطوط جهت دار با ضخامت های متفاوت برای نشان دادن شدت مبادلات و از خطوط با شکل های متفاوت برای نشان دادن کالای اقتصادی مورد مبادله استفاده کرد، (نمودار ۱۴).

نمودار ۱۴: نقشه الگوی جریان مبادلات اقتصادی در حوزه نفوذ

مطالعات حوزه نفوذ

۶. کاربرد نتایج مطالعات حوزه نفوذ در برنامه‌ریزی طرح هادی روستا

حوزه نفوذ یکی از مولفه‌ها و عناصر مطالعاتی مهم در طرح هادی است که در عین ارتباط معنی دار و قوی که با بعضی جنبه‌های حساس یک روستا دارد، اغلب بخوبی مورد توجه قرار نمی‌گیرد. کاربری زمین و شبکه معابر روستا دو مولفه مطالعاتی دیگر طرح هادی روستایی هستند که بیشترین ارتباط را با حوزه نفوذ دارند. اهمیت و جایگاه والای این جنبه‌ها و حساسیت مشاوران طرح هادی نسبت به برنامه‌ریزی آنها در روستا نشان می‌دهد که حوزه نفوذ باید با توجه به تأثیرات آشکار و پنهان خود بر روستای موضوع طرح، با دقت و ظرافت بیشتری بررسی شود و نتایج مطالعات آن به شایستگی در برنامه‌ریزی‌های مربوط به روستای موضوع طرح دخالت داده شود. نحوه کاربرد نتایج بررسی‌های حوزه نفوذ در برنامه‌ریزی کاربری زمین و شبکه معابر روستای موضوع طرح در جدول ۳ ذکر شده است.

جدول ۳ کاربرد نتایج بررسی‌های حوزه نفوذ در برنامه‌ریزی کاربری زمین و طراحی شبکه معابر طرح هادی روستایی

نتایج بررسی‌های حوزه نفوذ	قابلیت استفاده در برنامه‌ریزی کاربری زمین	قابلیت استفاده در طراحی شبکه معابر
شناسایی الگوی مبادلات و ارتباطات و محدوده حوزه نفوذ روستا ۵ شناسایی جایگاه و سطح عملکردی روستای مرکز حوزه در طرح فرادست	۵ تعیین مراکز خدماتی پیشنهادی طرح فرادست ۵ مکان‌یابی مراکز خدماتی پیشنهادی طرح فرادست	۵ تعیین نقش شبکه دسترسی روستا بر اساس سیاست‌های ناحیه‌ای طرح فرادست در زمینه آینده شبکه دسترسی بین روستایی
۵ برآورد جمعیت روستاهای حوزه نفوذ در صورت عدم انطباق با برآورد طرح فرادست	۵ دخالت دادن جمعیت برآورد شده در سرانه کاربری‌های خدماتی مورد استفاده حوزه نفوذ	
۵ شناسایی جایگاه و نقش اقتصادی پیش‌بینی شده در طرح فرادست ۵ شناسایی قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه اقتصادی روستا در اثر اجرای طرح بالادست	۵ شناسایی توانهای اقتصادی برای احداث و ایجاد کاربریهای خدماتی ۵ شناسایی نقش و عملکرد دستگاههای اجرایی ذیربط در خصوص احداث مراکز خدماتی	مطالعات اقتصادی حوزه نفوذ

فهرست منابع

۱. آسایش، حسین؛ کارگاه برنامه‌ریزی روستایی؛ تهران، پیام نور، ۱۳۷۴.
۲. اجاللی، پرویز؛ تحلیل منطقه‌ای و سطح‌بندی سکونتگاهها؛ تهران، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۳.
۳. ازکیا، مصطفی؛ جامعه‌شناسی روستایی؛ تهران، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۴.
۴. افروغ، عماد؛ فضا و نابرابری اجتماعی (ارایه الگویی برای جدایی‌گزینی فضایی و پیامدهای آن)؛ تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۷.
۵. پاپلی یزدی، محمد حسین و محمد امیر ابراهیمی؛ نظریه‌های توسعه روستایی؛ تهران، سمت، ۱۳۸۱.
۶. پیش‌نویس شرح خدمات طرح هادی روستایی، ویرایش اول، جمع‌بندی سمینارهای منطقه‌ای بنیاد مسکن، ۱۳۸۱.
۷. تقی‌زاده، فاطمه؛ "الگویی برای ساماندهی روستاهای استان فارس (بازنگری مجموعه‌های روستایی)؛ فصلنامه پویش، شیراز، سازمان برنامه و بودجه استان فارس ش ۷، ۱۳۷۵.
۸. جانسون، جیمز؛ جغرافیای شهری؛ ترجمه گیتی اعتماد، تهران، دانشگاه ملی سابق، ۱۳۵۳.
۹. حسین‌زاده دلیر، کریم؛ برنامه‌ریزی ناحیه‌ای؛ تهران، سمت، ۱۳۸۰.
۱۰. حسینی، علیرضا؛ "حوزه نفوذ شهرهای استان فارس در سال ۱۳۷۲؛ فصلنامه پویش، شیراز سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ش ۳، زمستان ۱۳۷۵.
- ادبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری؛ آئین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور (مصوب ۷۸/۱۰/۱۲ هیات وزیران)؛ تهران، موسسه ثمین، ۱۳۷۹.
۱۲. رئیس دانا، فربرز؛ حوزه نفوذ شهرها، یک بحث نو در برنامه‌ریزی شهری ایران؛ مجله گسترش تولید و عمران ایران، شماره ۲۱، ۱۳۶۷.
۱۳. رفیعی، مینو؛ مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی (۳-اقتصاد) تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، ۱۳۶۹.
۱۴. رهنما چادرشین، محمد رحیم؛ بررسی علل رشد و توسعه شهر مشهد (۱۳۷۱-۱۳۰۰)؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای انسانی؛ دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۰.
۱۵. رهنمایی، محمد تقی؛ مجموعه مباحث و روشهای شهرسازی (۴-جغرافیا)؛ تهران، وزارت مسکن و شهرسازی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ۱۳۶۹.
۱۶. زنجانی، حبیب‌اله؛ تحلیل جمعیت‌شناسی؛ تهران، سمت، ۱۳۷۸.
۱۷. سازمان برنامه و بودجه (سابق)؛ قرارداد همسان شماره ۱۹ - تهیه طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه؛ تهران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۶.

مطالعات حوزه نفوذ

۱۸. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور؛ قرارداد خدمات مطالعات ساماندهی فضا و سکونتگاههای روستایی؛ تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ۱۳۸۱.
۱۹. سرتیپور، محسن و همکاران؛ ارزیابی طرح های هادی روستایی؛ جلد اول، دفتر سوم، (منتشر نشده)، تهران بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۲.
۲۰. سعیدی، عباس؛ مبانی جغرافیای روستایی؛ تهران، سمت، ۱۳۷۷.
۲۱. سلطانزاده، حسین؛ تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران؛ تهران، نشر آبی، ۱۳۶۵.
۲۲. لیلیمانی، محمد؛ رابطه شهر و روستا و تشخیص مکان های مرکزی در دشت گرمسار؛ دانشگاه تربیت مدرس، پایان نامه کارشناسی ارشد، ۱۳۶۷.
۲۳. شاریه، ژان برنار؛ شهرها و روستاها؛ ترجمه سیروس سهمامی، مشهد، نشر نیکا، ۱۳۷۳.
۲۴. شکویی، حسین؛ دیدگاههای نو در جغرافیای شهری (جلد اول)؛ تهران، سمت، ۱۳۷۳.
۲۵. شکویی، حسین؛ مسئولیت ها و تنگناها و در انتقال حاشیه نشینان تبریز؛ مجموعه سخنرانی های چهارمین کنگره جغرافیادانان ایران، ۱۳۶۵.
۲۶. صرافی، مظفر؛ مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه ای؛ تهران، سازمان برنامه و بودجه (سابق)، ۱۳۷۷.
۲۷. طلازمینی، اصغر؛ تحلیلی از ویژگی های منطقه ای در ایران؛ تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۳.
۲۸. عابدین درکوش، سعید؛ درآمدی بر اقتصاد شهری؛ مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۴.
۲۹. فرید، یدالله؛ جغرافیا شهرشناسی؛ تبریز، دانشگاه تبریز، ۱۳۶۸.
۳۰. فرید، یدالله؛ کاربرد جغرافیا در روش تحقیق شهر و روستا؛ تبریز، دانشگاه تبریز، ۱۳۷۲.
۳۱. کلاتری، خلیل؛ برنامه ریزی و توسعه منطقه ای (نظری ها و تکنیک ها)؛ تهران، نشر خوشبین، ۱۳۸۰.
۳۲. معصومی اشکوری، سید حسن؛ اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه ای؛ صومعه سرا، نشر مولف، ۱۳۷۶.
۳۳. مصلحی، مصطفی؛ ردیابی فرهنگ در ساختار شناسی اقتصادی و کالبدی دوره آغازین شهر دولت آباد ملایر؛ فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۹، ۱۳۶۵.
۳۴. مومنی، مصطفی؛ مطالعات اقتصادی و اجتماعی شهرستان تفت؛ تهران، دانشگاه شهید بهشتی، دفتر فنی دانشکده معماری، ۱۳۶۰.
۳۵. میسر، رب؛ شناخت روش برنامه ریزی مکانی برای عمران روستایی در ایران؛ تهران، سازمان برنامه و بودجه (سابق)، ۱۳۵۳.
۳۶. هاگت، پیتر؛ جغرافیا، ترکیبی نو؛ ترجمه شاپور گودرزی نژاد؛ تهران، سمت، ۱۳۷۵.
۳۷. هیلهورست، ژوزف؛ برنامه ریزی منطقه ای - برداشت سیستمی؛ ترجمه غلامرضا شیرازیان و دیگران، تهران، سازمان برنامه و بودجه (سابق)، ۱۳۷۰.

مطالعات حوزه نفوذ

۳۸. وزارت مسکن و شهرسازی؛ آئین نامه نحوه بررسی و تصویب طرح های توسعه و عمران محلی، ناحیه ای و منطقه ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور؛ تهران، موسسه ثمین ۱۳۷۹.
۳۹. وزارت مسکن و شهرسازی؛ مقررات شهرسازی و معماری و طرح های توسعه و عمران مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران؛ تهران، هژبر، ۱۳۷۹.

40. Arora, ashok, Dictionary of Geography, Delhi Sahni Publications, 1995.
41. Lewis Keeble, Principles and Practice of Town and Country Planning, London, 1964.
42. Monk House, F.J, A Dictionary of Geography, Second Edition, Edward Arnold Pubs, 1998.
43. Small, John and Michel Witherick: A Modern, Dictionary of Geography: Second Edition, Edward Arnold Pubs, 1998.

